



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift



Vaterländisches Lesebuch

für die
mehrklassige evangelische Volksschule Norddeutschlands.

Unter ~~Ver~~waltung von
Dr. L. Mehn in ~~U~~tersee und Dr. A. Sach in Schleswig,
H. C. W. Bartholomäus in ~~H~~eseler, W. Dettlein in Nordhausen,
Stahl und Widel in ~~W~~iesbaden, C. Wagner in Cassel

herausgegeben von
H. Reck und Chr. Johansen.

Dritte sehr verbesserte und vermehrte Auflage
mit in den Text gedruckten Illustrationen.



Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

General-Debits:

Hannover.
Ch. Schulze's Buchhandlung.

Wiesbaden.
Jurany & Hensel.

Cassel.
G. Württenberger.

Schleswig.
Heiberg's Buchhandlung (Zul. Bergas).

2 • 2015

Die innere Seite des Titels gefälligst zu beachten.

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus



Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Mohrdrück Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

Hjemstavnskundskab 43
Anschauungsunterricht og Heimatkunde kom til at spille en vigtig rolle i den sønderjyske folkeskole fra 1872 til 1920. Museumsinspektør Kim Furdal har set på en undervisningsform, der tog udgangspunkt i lokalsamfundet og elevernes dagligdag.

Den misfortolkede provokatør: P. Hiort Lorenzen og den sønderjyske sprogstrid 48
"Han vedblev at tale dansk". De fleste skoleelever har formentlig hørt ordene, der er møntet på Peter Hiort Lorenzen. Men hvad var hans motivation egentlig, og hvordan kunne det gå til, at vi husker ham for en sag, der ikke var hans? Lektor i retorik ved Københavns Universitet, Lisa S. Villadsen, har undersøgt baggrunden for myten om Hiort Lorenzen.

H.P. Hanssens nationale retorik 56
Hvordan var H.P. Hanssens retorik om danskheden og det nationale? Dette spørgsmål stiller professor i retorik Christian Kock, Københavns Universitet.

Set og sket i Grænselandet 66
Undervisningsministeriet opfatter stadig Duborg-Skolen og A.P. Møller Skolen som tyske gymnasier. Imens diskuterer det tyske mindretal om vandrerrhjemmet på Knivsbjerg fortsat skal være opkaldt efter Julius Langbehn. Dette og andre emner i Grænselandet i oktober kvartal bliver her kommenteret af H.E. Sørensen.

Bognyt 74

Det sker - i Museum Sønderjylland 76

Bagsiden om forsiden 80
'Vaterländisches Lesebuch' var en af de mest udbredte læsebøger i Nordslesvig i perioden 1867-1920. Kim Furdal fortæller om bogen, der foruden elementære færdigheder i læsning, historie, geografi og naturkundskab skulle skabe gode tyske borgere i det tyske kejserrige.

Forsidebilledet: Forside af den tyske læsebog 'Vaterländisches Lesebuch'.

Hjemstavnskundskab

Af Kim Furdal

Hjemstavnsundervisning spillede en vigtig rolle i den preussiske folkeskole 1872-1920. Museumsinspektør Kim Furdal trækker nogle linjer op i den pædagogiske diskussion i Tyskland, der ikke kun kom til at præge skolevæsenet i Sønderjylland.

EN AMERIKANSK FORSKER beskrev for nogle år siden indholdet af det tyske ord 'Heimat' som 'the German way of belonging' og næsten umuligt at oversætte til engelsk. Ikke desto mindre kan der også i Sønderjylland være gode grunde til at beskæftige sig med tyskernes måde at forholde sig til det sted, hvor de bor. Ikke blot optræder det danske ord 'hjemstavn' stadig hyppigere i medierne. Det har også spillet en betydelig rolle i den sønderjyske historie inden for skolevæsenet, arkitekturen og lokalhistorien siden slutningen af 1800-tallet. Dansk og tysk er flettet sammen i grænselandet, så det til tider kan være yderst vanskeligt at skille tingene ad. Som det lyder i Tom Lundens Christiania Sang fra 1975: "I kan ikke slå os ihjel/ Vi er en del af jer selv".

Men også i en bredere sammenhæng er Heimat-begrebet og hjemstavnsundervisningen særdeles interessant. Med den nye reform af skolevæsenet i 2014 og 'Den åbne skole' skal skolen lukke dørene op til lokalsamfundet, der skal spille en langt større rolle i undervisningen. Den måde at se skolen i forhold til lokalsamfundet på har stærke rødder i en tysk pædagogisk tradition, der rækker tilbage til første halvdel af 1800-tallet.

Pestalozzi og tingene i verden

Når det på Undervisningsministeriets hjemmeside hedder: "Den åbne skole er en folkeskole, som inddrager sin omverden", så kunne det være udtrykt af den schweiziske pædagog Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), der kom til at spille en central rolle for såvel det tyske skolevæsen i 1800-tallet generelt som for skolevæsenet i Sønderjylland i perioden 1872-1920 specielt.

Pestalozzis teorier rækker tilbage til 16- og 1700-tallet, men især de to franske filosoffer René Descartes (1596-1650) og Jean-Jacques Rousseau (1771-1778) kom til at spille en afgørende rolle. Descartes understregede, at den sande erkendelse lå ud i den gudskabte verden og tingene. Desværre var det vanskeligt at nå denne erkendelse med kroppens sanser, plaget som den er af syndefaldet og sine laverestående funktioner. I forlængelse af dette argumenterede Rousseau for, at undervisningen og opdragelsen skulle flyttes fra den kulturskabte skole med kateder og skolepulte ud til verden og naturen. Det var læring, hvor barnet selv skulle skabe en erkendelse af verden ved at træde aktivt ud i den.

Pestalozzis fortjeneste var, at han gjorde Rousseaus meget svævende tanker om opdragelse og uddannelse anvendelige i den daglige skolepraksis. Udgangspunktet for hele hans forståelse af undervisningen i de tidlige klasser var familielivet i bondestuen, som omdrejningspunkt for et livs-, arbejds-, produktions- og læringsfællesskab med moderen i centrum. I den forstand stod det idylliske billede af de trygge rammer i famili-

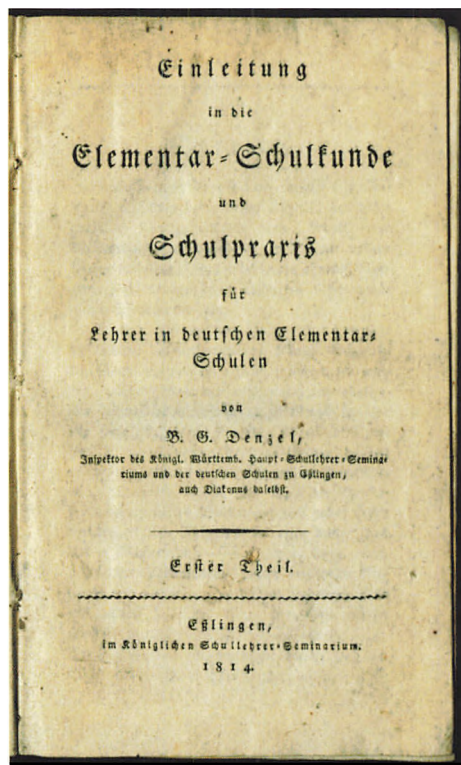
ens stue som et mikrokosmos og kulturkritisk modbillede til den eksisterende undervisning i skolerne. Det var på en gang en patriarkalsk og harmonisk samfundsopfattelse, der understregede dyder som 'Heimatliebe' og 'Heimattreue'.

Det andet udgangspunkt for Pestalozzi var princippet om at bevæge sig fra det nære til det fjerne, fra det kendte og kropsligt oplevede til det fjerne og teoretiske. Dermed bevægede undervisningen sig også fra det lette til det svære. Undervisningen var en bevægelse ud fra koncentriske cirkler med bondestuen og den omsorgsfulde moder i centrum. Herfra bevægede den sig ud i verden til faren, familien, landsbyen og dets beboere, sognet, staten og fædrelandet.

Som elev af Rousseau spillede erfaringerne (Die Anschauung) med omgivelserne en fundamental rolle for elevernes erkendelse og opdragelsen hos Pestalozzi. Erfaring var det øverste princip i undervisningen. Genem erfaring skulle eleven klart og tydeligt begribe verden og dermed også Guds skaberværk.

Op gennem 1800-tallet udspandt sig en større diskussion, hvorvidt der var tale om et metodisk princip, eller det mere var et forberedende kursus i geografi. En fortæller for det sidste var præsten og pædagogen Chr. Gotthilf Salzmann (1744-1811), der i en af sine bøger tog eleverne med ud på en rejse i en omkreds på godt ti mil fra skolen for at lære dem områdets byer, landsbyer, produktion, agerland, levevis m.m. at kende. Det var en opfattelse, som kom til at præge flere generationer af lærere, så 'faget' i slutningen af 1800-tallet mange steder blev kritiseret for mere at have karakter af forberedende undervisning i topografi om de lokale gader, pladser og veje.

Titelbladet til B.G. Denzels bog 'Einleitung in die Elementar-Schulkunde und Schulpraxis für Lehrer in deutschen Elementar-Schulen' fra 1814. I de indledende bemærkninger skriver Denzel bl.a., at uden uddannelse ligger menneskets bestemmelse og dermed vejen til 'menneskeuddannelsen' i mørke til skade for den enkelte og samfundet. Dermed indskriver Denzel sig på den liberale side i datidens diskussion om grundskolens formål. Bogen blev i 1817 anskaffet til skolebiblioteket i Ullerup, hvilket vidner om, hvor bredt hans tanker kom ud.



Hjemstavnsbevægelsen var frem til udbruddet af Første Verdenskrig en fredelig bevægelse, men blev under krigen brugt i den tyske krigspropaganda.

Efter krigen blev Heimat-temaet taget op under grænseafstemningerne rundt om i Europa som på denne tyske plakat, hvor Gud, hjemstavnen, jorden og fædrelandet er koblet sammen.

En af debattørerne var den tyske pædagog Bernhard Gottlieb Denzel (1773-1838), der opfattede faget som en grundlæggende forskole for de yngste elever til at formidle overgangen fra hjem til skole. Denzel er i denne sammenhæng særdeles relevant, da han i 1822 udarbejdede en konkret lærerplan, der kom til at spille en rolle som forbillede helt op i det tyvende århundrede og for den preussiske skolelov fra 1872, hvor hans indflydelse er umiskendelig.



Foto: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

Skoleloven fra 1872 understregede, at man overalt skulle bevæge sig fra det nære til det fjerne, fra det kendte til det ukendte og fra det lette til det

Denzels læreplanforslag 1822

- § 1 Skoleværelset og hvad det indeholder.
- § 2 Skolen (formål, lærer, elever, klassekammerater, undervisningsmidler, undervisningens nødvendighed, læremidler, elevernes indstilling).
- § 3 Kroppen set fra dens ydre beskaffenhed.
- § 4 Huslige og familiemæssige forhold. Virke, forældrenes erhverv, søskende, tyende, pligter.
- § 5 Forældrenes hus (børnenes pligter med hensyn til ordenen i huset).
- § 6 Landsbyen (byen).
- § 7 Haven.
- § 8 Enge, agre, vinbjerger.
- § 9 Skove.
- § 10 Bjerge, bakker og dale.
- § 11 Vand, kilder, bæk, flod.
- § 12 Grænse.
- § 13 Levende skabninger.
- § 14 Himmel, skyer, sol, måne, stjerner.
- § 15 Forandringer i naturen.
- § 16 Naturen i almindelighed (de for os mulige erfaringer af Guds egenskaber) og mennesket.

svære. I forlængelse af dette pålagde 1872-loven lærerne at føre en skolekrønike om lokalsamfundet. Selv om samtiden ikke altid forstod formålet med den såkaldte skolekrønike, så er der ingen tvivl om, at skolekrøniken var ment som en støtte for skolelæreren i hjemstavnsundervisningen.

Arven fra Napoleonskrigene

Der er ingen tvivl om, at de preussiske skolemyndigheder ikke tillagde hjemstavnsundervisningen anden betydning end et undervisningsprincip og geografiundervisning for de yngste elever. Man ønskede ikke på nogen som helst måde en undervisning, der understregede lokalsamfundets betydning på rigsfællesskabets bekostning. Det ser man ikke mindst i tidens læsebøger, bl.a. 'Vaterländisches Lesebuch', der var yderst sparsomme med oplysninger om de enkelte dele af Tyskland, måske på lige nær Preussen.

Fra slutningen af 1890'erne voksede der imidlertid en opfattelse frem, som ønskede en undervisning, der bandt hjemstavn og fædreland sammen i et national projekt ved at opdyrke en hjemstavnskærlighed som en afspejling af kærligheden til fædrelandet og et middel til at opbygge en kærlighed til fædrelandet.

Rødderne til denne hjemstavnsopfattelse, finder vi hos seminarielærer ved seminariet i Breslau, W. Harnisch (1787-1864). Harnisch var dybt involveret i kampen mod Napoleon og den tyske samlingsbevægelse. Han var bl.a. venner med forfatteren Ernst Moritz Arndt (1769-1860) og Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852), skaberen af den tyske Turn-gymnastik. Med Napoleonskrigene i frisk erindring og

Pestalozzi på nethinden skrev han i 1816 bogen 'Leitfaden beim Unterricht in der Weltkunde', hvis første del hedder 'Kunde der Heimath'. Her knyttede Harnisch hjemstavnskundskaben sammen med en forberedende undervisning i fædrelands- og verdenskundskab og bandt som den første de to størrelser tæt sammen med et nationalpatriotisk undervisningsmål, hvor hjemstavnskærligheden blev set som en kimcelle for en fædrelandsfølelse.

Fra Harnisch vandrede denne opfattelse videre til hans elever, først og fremmest Friedrich August Finger (1808-1888), der konkretiserede Harnischs tanker og gjorde fagene geografi, fysisk, naturvidenskab, astronomi og historie til omdrejningspunkt for hjemstavnsundervisningen. I 1860 argumenterede filosof og historiker i Leipzig, Karl Biedermann (1812-1901), for at gøre en kulturhistorisk Heimat- og fædrelandsundervisning for de 11-12-årige til en forberedelse til en historieundervisning på et kulturhistorisk grundlag. Den tanke faldt ikke i god jord i Rankes fædreland og først i slutningen af 1800-tallet, hvor der var opbrud i opfattelsen af historiefaget, blev den taget op på ny.

Efter Tysklands samling i 1871 begyndte der i slutningen af 1880'erne at lyde røster, som ønskede en undervisning i Heimatkunde, der ikke kun skulle formidle kendskab til hjemstaven, men også vække og styrke kærligheden til hjemstaven og fædrelandet. I 1908 indgik faget Heimatkunde for første gang formelt i folkeskolens læseplaner, og med en vejledning i 1910 blev det understreget, at man foruden opdragelse i kærlighed til hjemstaven også skulle betone "Ge-

burtstage des Herrscherpaares, patriotische Feiern".

Det er dog forkert generelt at opfatte den stærkt voksende hjemstavnsbevægelse i begyndelsen af 1900-tallet som nationalistisk. Først med krigspropagandaen under Første Verdenskrig blev hjemstavn og fædreland, hjemstavnskærlig og fædrelandskærlig for alvor knyttet tæt sammen som tvillinger.

Tilbage til Sønderjylland

De sønderjyske skoleelever fik i perioden 1872-1920 en hjemstavnsundervisning i Pestalozzis ånd. I den såkaldte lærerprotokol, som skolelæreren førte om lørdagen over den forgangne uges undervisning, kan man se, hvorledes undervisningen for de yngste bevægede sig fra klasseværelset ud i den store verden, som havde det med at stoppe ved rigræenserne. Kun i ganske få af de lærerprotokoller, der er bevaret fra Sønderjylland, kan man se, at W. Harnischs ånd og nationale hjemstavnskundskab blæste ind i klasseværelserne i de første år af 1900-tallet. I de fleste af disse tilfælde var der tale om unge lærere, der tog en ny og

mere national tilgang med sig fra studietiden på Tønder Seminarium.

Her var en af dem, som tog arven fra Napoleon til sig, forfatteren til 'Dansk Grænselære', seminarielærer Claus Eskildsen (1881-1947). I 1923 var han med Harnisch i rygsækken og Oswald Spengler i hånden med til at stifte den danske hjemstavnsbevægelse, der skulle fremme kærligheden til fædrelandet gennem opbygningen af en kærlighed til hjemstavn.

På bevægelsens første stævne i Rønne ved Kalø Vig samme år udtalte Claus Eskildsen om folkeskolen: "Skolen er ikke en Verden for sig, ens med alle de smaa Verdener trindt omkring i det hele Land, men den er et lille Stykke af den levende Omverden, den er bygget i. Hjemstavns-skolen er den mest virkelige og mest danske Skole, og idet den giver Hjemstavnsfølelsen særlig Kraft, bygger den Fædrelandskærlighedens stærkeste Grundvold".

Året efter startede Claus Eskildsen i denne ånd 'Sønderjysk Månedsskrift' sammen med amtslæge H. Lausten-Thomsen. ■



Seminarielektor på Tønder Seminarium,

Claus Eskildsen til højre, var dybt inspireret af W. Harnisch og hans tanker om koblingen mellem hjemstavn og fædreland. I 1923 bar han disse tanker ind i den danske hjemstavnsbevægelse, som han var med til at stifte dette år, og i Sønderjysk Månedsskrift, som han startede sammen med amtslæge H. Lausten-Thomsen i 1924. Her er han guide på det tredje danske hjemstavns-kursus, som blev afholdt i Tønder i dagene 2. - 8. august 1925.

Den misfortolkede provokatør: P. Hiort Lorenzen og den sønderjyske sprogstrid

Af Lisa S. Villadsen

Peter Hiort Lorenzen vakte postyr ved at tale dansk i Stænderforsamlingen den 16. november 1842 og er siden blevet hyldet som modersmålets forkæmper. Men hvad var hans motivation egentlig, og hvordan kunne det gå til, at vi husker ham for en sag, der ikke var hans? Lektor i retorik ved Københavns Universitet, Lisa S. Villadsen, har undersøgt baggrunden for myten om Lorenzen.

Denne artikel handler om en misforståelse i dansk kollektiv erindring. Den fokuserer på Peter Hiort Lorenzen (1791-1845), som blev fejret som en foregangsmand for modersmålsbevægelsen i anden halvdel af det 19. århundrede, og som stadig huskes som en fortaler for det danske sprog til trods for, at hans primære politiske mål var en fri forfatning for Slesvig.¹⁾ Udover det ironiske i at vi hylder P. Hiort Lorenzen for noget andet end det, der virkelig lå ham på sinde, er sagen interessant som et eksempel på, hvordan en politisk sag kan blive 'kapret' af en mere folkelig bevægelse og brugt i en eskalerende politisk kamp for et andet formål.

Hiort Lorenzen i slesvigsk politik

Hiort Lorenzen var liberal og indvalgt i den slesvigske stænderforsamling. Her arbejdede han for større politisk selvbestemmelse i form af en forfatning for hertugdømmet, for offentlighed i stænderforsamlingens for-

handlinger, og for at trykkefriheds-sager skulle afgøres i retten.

For at forstå Lorensens modstandshandling og det (mere eller mindre fordrejede) eftermæle den skaffede ham, må vi undersøge den politiske opmærksomhed, som sprogsprogs-målet fik i tiden. Ifølge sprogreskriptet fra 1840 skulle dansk være regerings- og retssprog, hvor det var kirke- og skolesprog. Det betød, at embedsmænd var nødt til at kunne forstå og tale dansk. Samtidig var lærere i danske skoler dog forpligtede til at undervise i tysk i tre timer ugentligt til børn, hvis forældre ønskede det. Reskriptet var meget kærkomment blandt dansktalende i Nordslesvig og udløste talrige takkeskrivelser til kongen, men det var upopulært i den slesvig-holstenske politiske elite, og allerede senere samme år blev reskriptet mødt med modstand i Stænderforsamlingen - selv fra medlemmer, der oprindeligt havde stemt for det. De begyndte at se det som dansk nationalistisk propaganda, og eftersom de ønskede at forblive knyttet til Holsten og indgå i det Tyske Forbund, vendte de sig mod lovgivningen. Det stadig mere konservative flertal af forsamlingen skrev til kongen og bad ham trække sprogreskriptet tilbage.

Dette, og den generelle anti-liberale holdning i forsamlingen, skubbede Lorenzen væk fra dem og i retning af dansk politik. Han nedlagde sit mandat i forsamlingen i erkendelsen af, at

den almindelige folkestemning i hans valgkreds havde vendt sig bort fra politisk uafhængighed. Dog havde han ikke selv opgivet håbet om politisk frihed. Efter brevveksling med Orla Lehmann besluttede han senere at samarbejde med de liberale i København at stille op til stænderforsamlingen igen. Der var aspekter af det nationalistisk-orienterede københavner-liberales program, som ikke appellerede til Lorenzen, men han sluttede sig til dem, fordi han mente, at deres forfatningsprogram var den mest lovende vej til at opnå forfatningsmæssig uafhængighed for Slesvig.

Mytens oprindelse

Men hvad er der galt med myten om Lorenzen? I 1842 var den nationalistiske folkestemning vokset, og de nordslesvigske bønder udgjorde et lille og presset mindretal i Stænderforsamlingen. Gruppen omkring bladet Dannevirke havde i nogle år søgt at skabe en selvforståelse blandt dansk-talende slesvigere som bundet i dybere, kulturelle og historiske forhold, forhold der altså adskilte dem identitetsmæssigt fra tysktalende slesvig-holstenere. I denne kreds var der stor interesse i at hævde det danske sprog i Stænderforsamlingen, men ingen gjorde det til virkelighed. En ophedet debat om markering af handelsskibe fra hertugdømmerne (skulle der stå 'Dansk Ejendom' eller ej?), hvorunder Slesvig-Holstens forhold til Danmark

blev sammenkædet med 'trældom', blev anledning til, at Hiort Lorenzen tog ordet og trodsigt annoncerede - på dansk - at han fremover kun ville tale dansk og derfor ville sikre sig, at også danske indlæg i forhandlingerne ville blive ført til protokols. Dette var en klar provokation, og den blev mødt med højkrøstede protester. Dis-



Carl Mortensens statue af købmand Peter Hiort Lorenzen (1791-1845) fra 1929, som står i haven ved det tidligere højskolehjem i Haderslev.

kussionen om muligheden for at få dansk tale refereret på dansk fortsatte lige ophedet de følgende dage. I sidste ende beordredes Lorenzen til at tie, og da han spurgte præsidenten, om dette var fordi, han havde forbrudt sig mod formerne, eller fordi han talte dansk, var svaret, at grunden var, at han talte dansk.²⁾

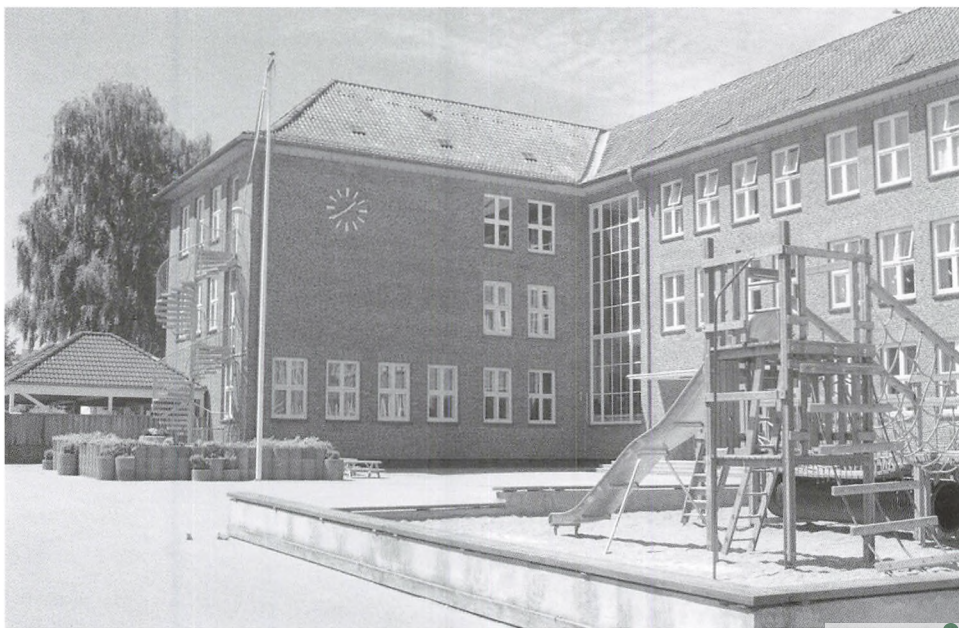
Nyheden om dette optrin vakte røre i Nordslesvig og i kongeriget, Lorenzen blev hyldet som en forkæmper for det danske sprog og den danske sag - en fortolkning af hans rolle i danmarkshistorien som hænger ved, og som man stadig ser ham mindet for på forskellige måder. I Slesvig er en skole opkaldt efter ham, og i Haderslev bærer et plejehjem hans navn. På Nørrebro i København ligger Hiort Lorenzen Gade, og rundt om i landet kan man finde hans por-

træt i skoler og anlæg, ofte med inskriptionen "Han talte dansk, og han vedblev at tale dansk".

Hvorfor ikke bare huske Lorenzen som ham, der talte dansk?

Et problem med måden vi husker Lorenzen på, er at den overser hans egentlige politiske hjertesag, nemlig en fri forfatning for hertugdømmet Slesvig.³⁾ Der ligger også en fordrejning i fremstillingen af, hvad den egentlige grund til de slesvig-holstenske deputeredes ophidselse var. Selvfølgelig var det en provokation fra Lorensens side at insistere på at tale dansk. Han havde hidtil talt tysk, og det uden problemer. At insistere på et dansksproget referat i en forsamling hvis forretningsprog var tysk, var også en provokation. Men det værste, set med konservative slesvig-holsten-

Hiort Lorenzen-Skolen i Slesvig opkaldt efter Peter Hiort Lorenzen og opført 1952 i en blanding af hjemstavnsstil og tysk ekspressionisme.



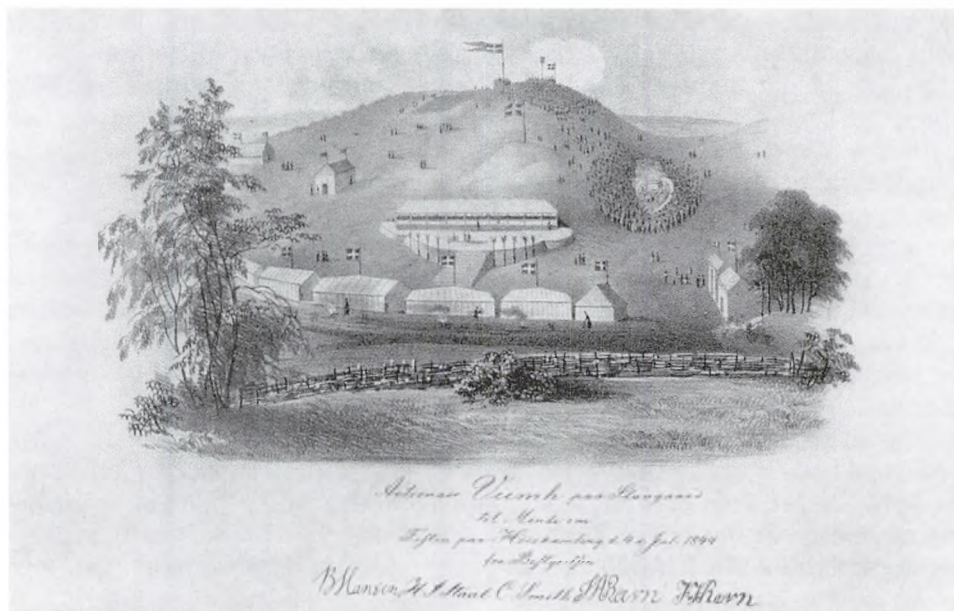
ske øjne, var hævdelser af det danske som ligeværdigt i regionen.⁴⁾ I dansk erindring er det derimod Lorenzens sprogvvalg i sig selv, altså primært den nationale symbolværdi i hans handling, der fremhæves på bekostning af den større politiske dagsorden. Et sidste problem er, at måden Lorenzen huskes på, fremstiller ham som mere snævert nationalistisk-sindet, end han var. Antagelsen i denne artikel er, at Lorenzens dansksprogede protest blev grebet som en mulighed for slagkraftigt at styrke en anden dagsorden om danskhed og dansk identitet. Ved at fremstille Lorenzens protest som en, der handlede om sprog og identitet snarere end politisk frihed og selvbestemmelse, lykkedes det lokale nationalister i samarbejde med den nationalliberale politiske elite i København at bruge Lorenzen i deres forsøg på at gøre sproget til en hovedsag. Lorenzen selv var hurtig til at se dette og gjorde, hvad der stod i hans magt for at markere afstand til de nationalromantikere, som havde overtaget ham som deres frontfigur, men dette er blevet fortiet, og derfor har myten kunnet fortsætte.

En myte skabes - og skuffer

Hiort Lorenzen var, som det var almindeligt blandt uddannede personer, tosproget og talte det sprog, som situationen og formålet krævede.⁵⁾ For ham var sprogvvalg ikke et udtryk for nationalfølelse eller på anden måde en identitetsmarkør. Hans modersmål var dansk. I sit politiske virke, og i mange andre sammenhænge, talte og skrev han tysk. Faktisk havde alle hans offentlige ytringer de foregående mere end ti år været på tysk.⁶⁾ Så da Lorenzen talte dansk i den sles-

vigske stænderforsamling, var det ikke fordi, det var det eneste sprog, som han virkelig kunne udtrykke sine politiske tanker på. Det var heller ikke fordi, han ønskede at signalere det danske sprog som mere autentisk for ham selv og hans vælgere. Lorenzens beslutning om at gå over til at tale dansk var uden tvivl inspireret af mere nationalistisk sindede kræfter som Christian Flor og Nis Lorenzen, men var anderledes politisk motiveret: Pointen var at kæmpe for det danske mindretals adgang til viden om forhandlinger i Stænderforsamlingen, bl.a. ved at gøre dem tilgængelige for de repræsentanter og vælgere der, i modsætning til ham selv, ikke mestrede det tyske sprog.

Men Hiort Lorenzens sproglige protest blev udlagt anderledes: Rygter om Lorenzens provokerende optræden i Slesvig spredtes hurtigt, og han blev genstand for fejringer i hele landet. Udlægningen af Lorenzens demonstration som en, hvis formål var nationalistisk, kan allerede spores til den første nyhedsdækning af balladen i den slesvigske stænderforsamling. I København skrev bladet 'Fædrelandet' således allerede nogle få dage senere på forsiden om, at Stænderforsamlingen og dens præsident havde gjort sig skyldig i et "rædsomt tyranni mod Danskhedens uforfædtede Forkæmper".⁷⁾ På et møde i København i slutningen af november blev et takkeskrift til Hiort Lorenzen (forfattet af C. Ploug) underskrevet af flere hundrede personer, og i forbindelse med et besøg i København senere på vinteren blev han modtaget af Kongen i samme anledning. Karakteristisk nok brugte han audiensen til at forhøre sig om udsigterne



I arbejdet med at mobilisere slesvigerne erhvervede de nationale foreninger Skamlingsbanken, hvor det første møde blev holdt i 1843. Her ses et stik fra det andet møde den 4. juli 1844 med de mange telte, så de nationale taler kunne kombineres med underholdning.

til en fri forfatning. Også på hjemegnen blev han fejret, dog ikke i hjembyen Haderslev, hvor sympatien mere lå hos slesvig-holstenere, men i Sommersted. Her blev der holdt en stort anlagt fest med adskillige taler og sange skrevet til hans ære. Det blev også meddelt, at en gruppe 'patriotiske mænd' havde købt det højeste punkt i Slesvig, Skamlingsbanken, med det formål at holde en folkefest til fejring af sprogreskriptet.

Det første Skamlingsbankemøde blev holdt i maj samme år og trak ca. 6.000 gæster. Hyldesttalen for Lorenzen blev holdt af J.C. Drewsen. Han fokuserede på Lorenzens sjældne 'borgerlige Mod' til at give udtryk for sin overbevisning og blive mødt med kritik og fjendtlighed både fra modstandere og venner. Hiort Lorenzen blev

rost for at erkende og protestere mod, at "et Parti havde sat sig som Maal at opløse den danske Stat, at undertrykke den danske Nationalitet i Slesvig, og at nogle obscure Personer søgte at undertrykke, at haane det danske Sprog..."⁸⁾ Herefter fik han overrakt et drikkehorn af sølv som en gave fra det danske folk. Som taleren beskrev hornet for tilskuerne, bemærkede han ironien i, at vanskeligheden ved at finde en passende inskription var blevet løst med hjælp fra den mest uventede kant, nemlig referatet fra mødet i stænderforsamlingen, hvor der stod (på tysk, ganske vist): "Han vedblev at tale dansk". Samtidige skildringer af festen tyder dog på, at det var en anden tale, holdt af Laurids Skau, der var dagens højdepunkt med dens fokus på en følelsesfuld hyldest af det danske sprog.

Det følgende år (1844) trådte et nyt sprogpattent i kraft som reelt annullerede det tidligere sprogreskript. Nu måtte danske deputerede, der kunne tale tysk, ikke tale dansk i Stænderforsamlingen. Hiort Lorenzen var rasende: I et privat brev kaldte han kongens beslutning et "skændigt Attentat paa den menneskelige Frihed" og hævdede at "den tyrkiske Sultan vilde skamme sig derved".⁹ Han nedlagde sit mandat som stænderdeputeret i protest, og i sin egenskab af formand for den Slesviske Forening sendte han en mere høflig, men dog skarpt formuleret protestskrivelse til kongen i den hensigt, at de hårde ord ville foranledige lukning af foreningen, fordi man ville anse brevet som bevis på, at foreningen arbejdede for løsrivelse. Med en sådan sanktion ville det blive klart for enhver, hvor undertrykkende den tyske myndighed i Slesvig-Holsten var.

Ved den anden Skamlingsbankefest druknede den nationalistiske rus, som stormen over sprogreskriptet havde skabt, helt Hiort Lorenzens håb om et fokus på demokratiske forandringer. 12.000 gæster var mødt frem fra hele landet. Datoen, den 4. juli, havde ellers været Hiort Lorenzens specifikke ønske. Ved at placere festen på den amerikanske uafhængighedsdag ønskede han at rette festens fokus mod forfatningssagen, men sådan skulle det ikke gå. Skau var nok engang den første taler. Han understregede frustrationen i Slesvig over den nye sproglovgivning. Det havde været én ting at have tyske modstandere, der brugte deres position til at undertrykke dansk tale, da det stadig var lovligt at tale dansk, og de, der turde, kunne bruge denne ret,

men det var en helt anden ting, når sproget blev nedvurderet ved lov af selveste kongen! Skau fortsatte: "Jeg kan i det mindste ikke udfinde noget, hvori Nationaliteten snarere bestaar, hvori den mere træder frem, mere viser sig, hvorpaa den mere kan kendes, til hvilken Nation jeg hører. Sproget er altsaa Nationalitetens Repræsentant. Når derfor Modermalet ringeagtes og forhaanes, da forhaanes min Nationalitet, da forhaanes jeg ikke som enkelt Mand for mig selv, men som en af Nationen".¹⁰ Han optrappede yderligere sagen ved at tale om national fare og bruge ord som 'Kampplads' og ved at hævde, at Danmarks nationale ære var i fare, og at mens kamppladsen stadig kun var i Slesvig, så var det hele Danmarks sag. Med udtalelser om at intet udtrykker nationalitet bedre end sproget, satte Skau lighedstegn mellem sprog og nationalitet. Så talte Grundtvig. Hans tale, som varede i ca. to timer, drejede sig om den i hans udlægning glørværdige danske kulturtradition.

Først som tredje taler kom Hiort Lorenzen. Med reference til George Washington og den amerikanske uafhængighedsdag var hans formål tydeligvis at fremme tanken om en fri forfatning, og han fremhævede den forholdsvis nye norske løsrivelse fra Danmark som et forbillede. Han opfordrede kongen til at føre an i skabelsen af et dansk parlament, en udvikling som han mente ville bilægge alle de aktuelle gnidninger. Hiort Lorenzen så desuden for sig, hvordan dansk 'Gengældelse' mod tysk undertrykkelse af dansk ville udmønte sig i en sådan forsamling, nemlig ved ikke at gentage tyskernes uretfærdighed, men ved at tillade dansk og tysk

sprog lige status.

Hiort Lorenzens tale havde fra begyndelsen været tænkt som stærkt agitatorisk, men var, måske efter pres fra Christian Flor, blevet væsentligt forkortet af hans fortrolige, og den vandt ikke den genklang hos publikum som nogle af de andre taler, der hyldede det danske sprog.¹¹⁾

Senere samme år var en indsamling til at hjælpe Hiort Lorenzen igennem økonomiske vanskeligheder en skuffelse, og dette yderligere tegn på dalende tilslutning til hans sag fik ham til at returnere drikkehornet og hyldesttalen som fulgte med, med en bemærkning om, at "fagre ord og smukke talemåder" ikke var til nogen hjælp; det var politisk handling, der var brug for. Denne reaktion fra den bitre Lorenzen kom først frem flere årtier senere.¹²⁾

Eskalerende retorik og tragisk ironi

Der er en særlig ironi i, at vi i Danmark husker Hiort Lorenzen som en



tapper forkæmper for det danske sprog, når hans egentlige politiske drøm var at få en fri forfatning for Slesvig. Sat på spidsen kan man sige, at der i overleveringen af hans rolle i Danmarkshistorien går en forbindelse fra Hiort Lorenzens hævde af det danske sprog i den slesvigske stænderforsamling til de nationalliberales senere succes med den uheldsvangre 'Danmark til Ejderen'-politik. For Hiort Lorenzen var der fra starten ikke tale om en nationalt betinget identitetsmodsatning mellem dansk og tysk i regionen, men som hans ageren blev udlagt af modersmålsbevægelsen og dermed indskrevet i den nationalliberale retorik, endte den med at blive brugt i retfærdiggørelsen af væbnet konflikt.

I myten om Hiort Lorenzen som modersmålets forkæmper ser vi et eksempel på, hvordan politiske tanker og ord kan fordrejes, så deres primære formål (i Hiort Lorenzens tilfælde kampen om en fri forfatning) ignoreres til fordel for et andet budskab, der ikke var centralt for afsenderen, men som hans eftermæle ikke desto mindre kædes sammen med. Hiort Lorenzens protest i den slesvigske forsamling blev udlagt på en måde, der kunne gavne en nationalistisk fortælling om, at indbyggerne i Slesvig grundlæggende var danske. I denne sammenhæng skal det siges, at Hiort Lorenzen efterhånden nærmede sig folk som Flor og Lorenzens tanker

Drikkehornet i sølv, som Peter Hiort Lorenzen fik overrakt på det første Skamlingsbankemøde den 18. maj 1843.



Portræt af Laurids Skau (1817-1864). P. Hiort Lorenzen blev hyldet på det første Skamlingsbankemøde, men meget tyder på, at det var Laurids Skau, der var hovedtaleren på mødet, og på mødet det følgende år var P. Hiort Lorenzen placeret som tredje i talerrækken.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

om, at uden en sans for national identitet ville Slesvig ikke have noget håb om at forbedre sin politiske stilling. På visse punkter støttede han også tanken om at styrke befolkningens kendskab til dansk kultur, bl.a. gennem oprettelsen af skoler for bondestandens sønner.¹³⁾ Den forskel

jeg påpeger, mellem hvad Hiort Lorenzen stod for, og hvordan han huskes, ligger i, at sproget for ham var et praktisk middel til at inddrage landbefolkningen, som ikke talte det sprog, de blev regeret på. Men i både sam- og eftertiden huskes han som en, for hvem den symbolske betydning af valget af sprog var det afgørende. Denne forvrængning af betydningen af Lorenzens valg af sprog var uheldssvanger, fordi den blev brugt i nationalistisk øjemed, nemlig til at definere sig i opposition til alt tysk, en tankegang der fik sit tragiske højdepunkt i to ødelæggende krige i regionen. ■

Kilder

Buch, Jørn: Peter Hiort Lorenzen. I: *19 myter i Sønderjyllands historie*. Aabenraa 2002, side 103-123.

Jensen, Hans: *De danske stænderforsamlingshistorie 1830-1848*. København 1934.

Pedersen, Karen Margrethe: Han vedblev at tale - sønderjysk. I: *Pluk* nr. 2, 1997, side 1-7.

Petersen, Jakob: *Skamlingsbanken 1843-1943*. København 1943.

Noter

1) Buch, Jørn (2002), side 103-104.

2) Samme, side 118.

3) Jensen, Hans (1934), side 338.

4) Samme, side 344.

5) Petersen, Jakob (1943), side 5.

6) Buch, Jørn (2002), side 105.

7) Jensen, Hans (1934), side 345.

8) Petersen, Jakob (1943), side 62.

9) Samme, side 74.

10) Samme, side 84.

11) Buch, Jørn (2002), side 121.

12) Samme, side 122.

13) Petersen, Jakob (1943), side 29.

H.P. Hanssens nationale retorik

Af Christian Kock

Hvordan var H.P. Hanssens retorik om danskheden og det nationale? Dette spørgsmål stiller professor i retorik Christian Kock, Københavns Universitet.

I DE SIDSTE ÅRTIER af det tyske styre i Sønderjylland repræsenterede H.P. Hanssen (1862-1936) de dansksindede sønderjyder, først i den preussiske landdag i Berlin (fra 1896) og fra 1906 tillige i den kejserlige tyske rigsdag (også i Berlin). Gennem denne tid blev han i stadig højere grad deres uofficielle leder. Som ung i 1880'erne havde han besluttet at bruge sit liv på at arbejde for en forening med Danmark. I den forstand var han en national leder, nogle ville også sige en nationalistisk leder. Men den nationalisme han udtrykte i sin politik og retorik, var forskellig fra den man finder hos mange andre der var engage-

ret i det sønderjyske spørgsmål i 1800- og 1900-tallet.

Mange nationalsindede danske har siden 1800-tallet haft hvad man kunne kalde et essentialistisk syn på danskhed. Det gjaldt f.eks. i høj grad de politikere der i 1840'erne kaldtes nationalliberale, og som arbejdede for et Danmark til Ejderen. En skikkelse som Grundtvig udtrykker sig gerne om danskhed som en essens vi har inden i os - som man bl.a. kan læse ud af digtet 'Det var en Sommermorgen' om kampen på Isted Hede i 1850. Han taler om 'et Holger-Danske-Slag', bruger symboler som 'den danske Løve' og knytter an til nordisk mytologi og sagnverden. Danskhed er medfødt, rodfæstet i oldtiden, og kampen handler om ære og 'Helte-daad': "for gamle Danmarks Ære da stred det danske Folk". Heldigvis er Gud med os: "Gud gav en herlig Sejer den lange Sommerdag".

Den slags træk er typiske for essentialistisk nationalisme, også i dag. Sammenstød med andre nationer ses som nedrige angreb på vor ære; hvis de tabes, er der tale om skammelige, nedværdigende overgreb der aldrig skal glemmes. Danmark er en moder, Slesvig er hendes uskyldige datter, der er blevet voldført og bortført - som i sangen 'Det lyder som et eventyr',



*H.P. Hanssen (1862-1936)
fotograferet som ældre.*

skrevet 1918, efter Tysklands nederlag i Verdenskrigen, af den ellers meget realistiske Henrik Pontoppidan.

Pragmatisk nationalisme

Den nationalisme som H.P. Hanssen stod for i sin politik og sin retorik, kan kaldes en pragmatisk eller konstitutionel nationalisme. Ret, pligt og arbejde er nøglebegreber. Der er ikke brug for begreber om blod og ære og en identitet nedarvet fra oldtiden, udtrykt i poetiske symboler.

Man skal huske, at H.P. Hanssen var leder af en national minoritet i forsvarsposition i en imperialistisk superstat, der - som andre, konkurrerende storstater i Europa - ville opløse nationale mindretal i flertalsbefolkningen. Især i tiden omkring århundredeskiftet, under overpræsident von Köller, var undertrykkelsen af danskheden i Slesvig massiv med mødeforbud, udvisninger, husundersøgelser, ophævelse af danske pars forældremyndighed, m.v. Lignende kampagner mod nationale mindretal og deres sprog foregik samtidig i alle Europas storstater som udtryk for deres imperieambitioner.

I skrift og tale gennemanalyserede H.P. Hanssen disse kampagner - og mindretalenes forsvarsstrategier imod dem - mens han opbyggede tætte relationer med andre mindretalsrepræsentanter. Han troede på en nationalisme i handlen snarere end i 'væren'. Danskhed er noget vi gør, ikke noget vi bare 'er'. Af al kraft ville han styrke dansk kultur - både den fysisk-materielle og den åndelige kultur, og både i kvalitet og kvantitet. Landbruget blev hos danske landmænd i Slesvig udviklet med hjælp fra Danmark, hvor andelsforetagen-

der og nye produktionsformer voksede frem, og hvor Danmark blev verdensledende i produktion og eksport af mange landbrugsprodukter. Man fik stiftet en nordslesvigsk bank, der hjalp med at modernisere danske gårde og bevare dem på danske hænder. Den åndelige kultur blev dyrket med en sprogforening, et dansk parti, landboforeninger, læse- og foredragsforeninger, amatørteater, husmoderforeninger, osv. Snesevis af danske forsamlingshuse og biblioteker blev bygget. Undervisning i dansk blev sat i system trods massiv bekæmpelse og obstruktion fra de tyske myndigheders side; danske unge kom på skole- og højskoleophold i 'det gamle land'. Der var fællessang, foredragsaftener, kaffedrikning med bagværk (det 'sønderjyske kaffebord' fik sit store opsving). Der udsendtes danske aviser - en af dem var Hejmdal, opkaldt efter den nordiske gud som overvågede broen til Asgård. H.P. Hanssen ejede og redigerede den fra 1893.

I 1906 bedømte han situationen for det danske befolkningsselement sådan: "Den tyske Stormflod støder nu i Sønderjylland paa vidtstrakte Digeanlæg, rejste af et Folk, som Faren har lært at bygge stærke Værn".¹⁾

Tvang hæmmer, frihed fremmer

H.P. Hanssen var tosproget og dybt fortrolig med begge kulturer. Han talte ikke om at danskere er bedre end tyskere, eller dansk kultur er bedre end tysk. Men vi kan godt fortolke ham som om han ville sige: "Lad os gøre tingene lige så godt som tyskerne, helst bedre". En energisk arbejdsindsats inden for alle aspekter af kulturen så han som det bedste forsvar

mod germanisering. Han mente også at forsøgene på undertrykkelse af nationaliteter havde tendens til at opnå det modsatte:

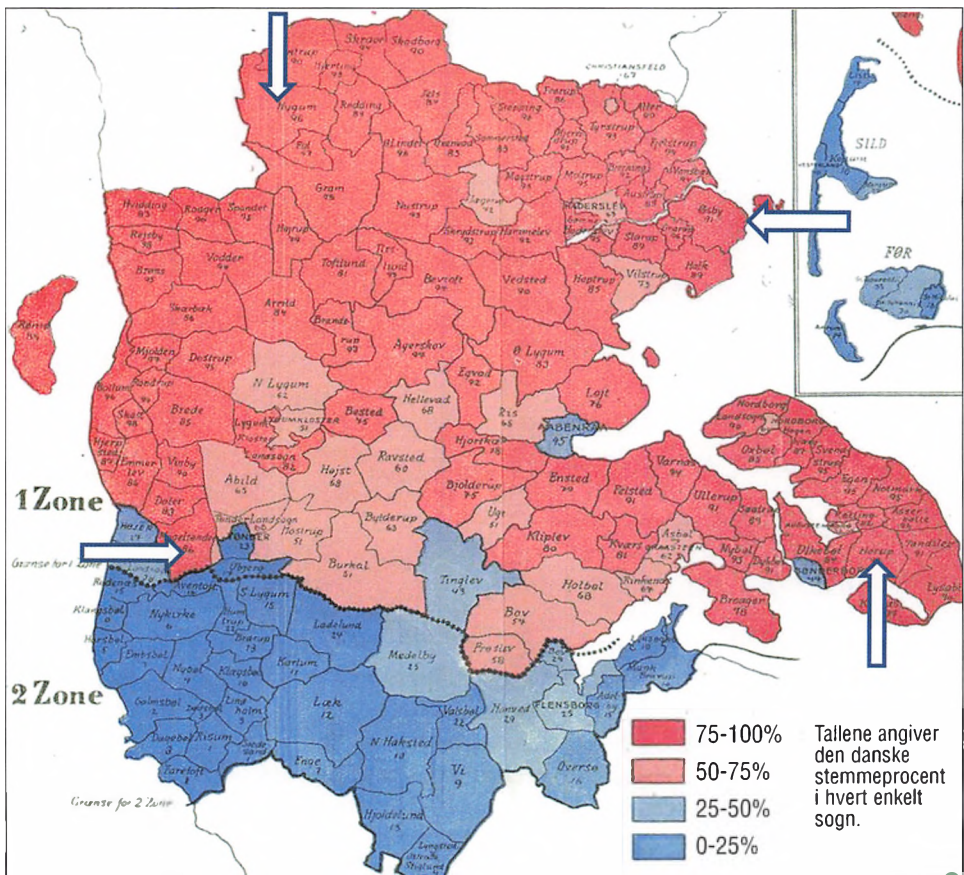
“Tvang opægger nemlig Nationalfølelsen og fører sjældent til Resultater. Det viser hele den nyere Historie. Hvad har man vel udrettet ved tvang i Irland, i Østerrig-Ungarn, paa Balkanhalvøen eller - for at blive ved Tyskland - hvad har den bismarckske

Tvangspolitik udrettet over for Katolikkerne, Socialdemokraterne og Polakkerne?”²⁾

Tyskerne kunne have lært noget i den nye verden:

“Vil man se et Folk, der forstaar at denationalisere hurtigt, maa man gaa til det frie Amerika. Dér fuldbyrdes den nationale Forvandling hurtigt, selv hvor Nybyggerne bosætter sig mellem Landsmænd. Tyskerne klager

Kortet viser afstemningsresultatet ved folkeafstemningen i 1920: Rødt viser dansk flertal, blått viser tysk flertal. Man kan se at den zoneinddeling som H.P. Hanssen gik ind for, ret nøje følger befolkningens sindelag. De fire pile der er indsat, peger på fire steder som Hanssen i Hygum-talen fortæller om: Møgeltonder, Hygum, Årøsund og Als. Disse steder 'indkredser' ret nøje det Nordslesvig som han definerede.



over, at deres Landsmænd i Reglen bliver engelsktalende indenfor 3 Slægtled, selv der, hvor Tyskerne bor tættest. Og hvorfor? Fordi Udviklingen der foregaar frit og naturligt. Nybyggerne har Lov til at opretholde, pleje og udvikle deres Nationalitet. De kan bygge Kirker og Skoler (...) Tvang hæmmer, men Frihed fremmer Overgangen fra én Nationalitet til en anden. (...) I Sønderjylland har Tvangssystemets umiddelbare Følge i god Overensstemmelse hermed været en ny folkelig Vækkelse, som yderligere har skærpet Modsætningerne og navnlig har givet sig Udslag i et alvorligt, planlagt Arbejde for Modersmalets Bevarelse og Folkelivets videre Udvikling paa det fra Fædrene arvede Grundlag".³⁾

En nation eller befolkning der udfordres på sin nationale identitet, kan derigennem stimuleres til en maksimal kulturel kraftanstrengelse; det har historien mange eksempler på:

"Det er ikke tilfældigt, at Perikles' Tidsalder, hvor græsk Videnskab, Kunst og Litteratur naaede sin yppigste Blomstring, fulgte umiddelbart efter Perserkrigene, eller at Rembrandt fremstod efter Nederlandenes Opstand. (...) Historien viser os kortsagt paa alle sine Blade, at der, hvor det drejer sig om Folkemasser, bestaar et nøje Forhold mellem Nationalfølelsen og Kulturfremskridtet".⁴⁾

Danmark havde selv begået den fejl at anvende tvang ved 'sprogreskriptionerne' fra 1851, som skulle gennemtvunge dansk som skole- og kirkesprog i Slesvig. H.P. Hanssen havde tidligt taget stilling imod en sådan politik og skrev bl.a.:

"Hvad naaede vi saa med Tvang? Vakte den største Utilfredshed

og skabte de bedste Betingelser for de slesvig-holstenske Agitatorer, der fiskede i de rørte Vande og drog Befolkningen helt over i den tyske Lejr".⁵⁾

En helt anden slags indsats for at holde danskheden stærk både i den åndelige og materielle kultur viste sig i det sønderjyske kaffebord - den legendariske opdækning med 10-15 slags kager, ofte på sammenskudsbasis, i forsamlingshuse og på gårde, som velsmagende bund for foredrag og fællessang. Når myndighederne nægtede de danske forsamlingshuse alkoholbevilling, svarede danske landmænd og husmødre igen med kaffe og flødeskum.

H.P. Hanssen vidste tidligt ud fra førstehåndsstudier af de sproglige og kulturelle tilstande i hele Slesvig at kun den nordlige del havde solidt dansk flertal; Mellem- og Sydslesvig var efterhånden, ikke mindst på grund af de danske myndigheders forsømmelser, uigenkaldeligt fortykket. Han støttede sig i arbejdet for en genforening ikke til de kriterier som 'essentialistiske' nationalister gerne påkalder; det var ikke historiske, mytologiske, dynastiske eller lignende grunde der skulle afgøre hvilke områder der burde være danske. Hans strategi var at konsolidere de dele der her og nu var overvejende danske, og han brugte alle kulturelle, retoriske og politiske ressourcer til at skabe en bevidsthed om Nordslesvig som en landsdel der skulle indgå i det danske kongerige når og hvis muligheden bød sig. Det ville bl.a. udelukke den blomstrende industri- og søfartsby Flensborg, hvis befolkning var blevet overvejende tysk.

Det skønne Nordslesvig

H.P. Hanssens langsigtede strategi præger den tale han holdt i forsamlingshuset i Hygum øst for Ribe da han første gang stillede op som kandidat til rigsdagsvalget i 1906.

Talen har to dele. Første del beskriver hans rejser i Nordslesvig. Det er sprogligt landskabsmaleri med mindelser om de største danske prosaforfattere, såsom H.C. Andersen og Blicher. Hanssen ser efterårets farvepragt, det sølvblå sund, gule stubmarker, hvide bindingsværkshuse, "mægtige Abildgaarde, hvis Træer bugnede af rød og gylden Frugt". Der er lyriske beskrivelser fra alle dele af Nordslesvig. I forgårs, fortæller han, var han "nede i Sundeved, i gaar ved Aarøsund, i Dag her i Nærheden af Ribe" (Hygum).

Det interessante fra en retorisk synsvinkel er altid hvad en taler gør, ikke blot hvad han siger. Noget af det H.P. Hanssen gør her, kaldes på forfatterkurser Show, Don't Tell. Han viser sin kærlighed til Nordslesvig. Det er noget andet end at sige den. Med stor litterær evne maler han landsdelen skøn på en måde der er egnet til at smitte, dvs. styrke tilhørernes varme følelser for den og deres bevidsthed om den - og dermed også modvirke at de skulle ønske at emigrere, hvilket mange sønderjyder overvejede, som han også selv havde gjort.

Den sønderjyske forfatter Gynther Hansen har skrevet en introduktion til talen (i *Læsebogen. Danske forfatters yndlingslæsning 2*, red. af Ole Knudsen, Anne-Marie Christensen og Elise H. Nørholm, København 1997). Han fortæller her at en naturbeskrivelse i Hanssens erindringsbog *Et Tilbageblik* - om den dag hvor han valgte at bli-

ve i landsdelen - fik stor betydning for Gynther Hansen selv, der kom fra en tysksindet familie, men "valgte dansk" og "søgte efter en definition af nationalfølelsen".

Hygum-talen har også kunnet bidrage til at skabe en bevidsthed om Nordslesvig som Sønderjylland - en sammenhængende dansk landsdel. Hanssen definerer og "indkredser" den, med dens fire hjørner, ved at omtale fire steder han har besøgt: Møgeltønder, Hygum, Årøsund, Als. Denne retorik prøver at "skabe hvad den nævner" (som Grundtvig siger). Hanssen siger ikke at dette landområde er en dansk landsdel, han gør det til en dansk landsdel - med ord.

Han tegner også et billede af sig selv - det man i retorikken kalder en ethos. Dels fremstår han indirekte som en mand med sans for dansk sprog og litteratur og for sønderjysk natur - dels tegner han sig selv i talens anden del, som er en beretning i folkeeventyrs-stil om en prinsesse i et skønt land og hendes tre bejlere. Det er let at gennemskue at de tre er Hanssens to tyske modkandidater til rigsdagsvalget og ham selv. Og tilhørerne kan let høre hans allusioner til nordiske folkeeventyr og H.C. Andersens 'Klodshans' - hvilket inddrager dem i fortællingen og i et fælles ejerskab til dansk kultur. Den tredje bejler fremstår beskeden og nærmest selvironisk. Han siger ydmygt: "Af mine Modstanderes Udtalelser har jeg faaet det Indtryk, at jeg ikke forstaaer mig paa Paragraffer, - og de har ogsaa givet mig Attest paa, at jeg er for dum til at forstaa Principerne - " ... Tilhørerne har nok sammenholdt dette nedladende skudsmål med hvad de vidste om H.P. Hanssens faktiske kendskab til para-

graffer og principper: Det var uovertruffent. Når tilhørerne selv må lægge deres viden om ham ind i en tales 'tomme pladser', aktiveres de mere end hvis det usagte var udtalt direkte. Hanssen overlader også til dem selv at udlede at prinsessens valg af ham er en opfordring til at stemme ham ind i rigsdagen.

Det blev han - med det hidtil største stemmetal for en dansk repræsentant.

Ret-og-pligt

I alt sit arbejde som national leder, som medlem af den preussiske landdag og senere også af rigsdagen i Berlin, talte og skrev H.P. Hanssen konsekvent for den danske befolknings rettigheder og insisterede på at ret og pligt skulle respekteres fuldt ud på begge sider. Som ny redaktør af Hejmdal

skrev han sådan her i en programklæring:

“Vi vil altid i første række værne om de danske sønderjyders nationale ret. Vi vil stræbe efter at styrke og opretholde deres velbegrundede håb til fremtiden. Vi vil påtale alle de overgreb mod vor nationalitet, vort modersmål og vores fædres sæd og skik, som vi får kendskab til, og ved enhver given lejlighed søge at udsprede oplysning om vore lovlige rettigheder... Hvad vore politiske modstandere angår, da skal de altid finde os årvågne og rede til at tilbagevise tysk påtrængenhed, til at afvise alle angreb og til i enhver henseende at værne om vor gode, soleklare ret. Men vi vil på den anden side vogte os omhyggeligt for ethvert ubeføjet angreb og for alle personlige krænkelse”.⁶¹ I en programtale før rigsdagsvalget i

Forsamlingshuset i Hygum, opført 1907 i nationalromantisk stil med store hvidpudsede murflader og teglstensindramninger.



Foto: Museum Sønderjylland, ISI-Lokalhistorie.

1906 - helt anderledes end Hygum-talen - sammenfattede Hanssen sit dobbelte program: 1) national konsolidering og 2) insisteren på ret-og-pligt:

“Vi staar paa Forfatningens Grund. Vi opfylder vore statsborgerlige Pligter, holder os Lovene efterrettelige, aftjener Værnepligten, betaler vor Skat. Til Gengæld kræver vi vore borgerlige Rettigheder respekteret, den fulde statsborgerlige Ligestilling, som Grundloven hjemler, men Administrationen hyppigt nægter os”.⁷⁾ “Det er ikke nok, at vi taler om, hvad vi vil, især ikke, naar vi lader vore Evners

Rækkevidde ude af Betragtning”.⁸⁾ (...) “Vor Kamp er en Kamp for Retten - men lad os aldrig glemme, at vort Løsen maa være Arbejde. thi kun under dette Enhedsmærke vil vi kunne sejre”.

Specielt indebar ret-og-pligt at unge danske ikke skulle emigrere, men blive og opfylde deres borgerpligter, derunder militærtjeneste. Lige før Verdenskrigen skrev Hanssen i Hejmdal:

“Kommer Krigen alligevel, saa er vi overbevist om, at vore danske Landsmænd vil gøre deres Pligt, selv om den er tung og vise, at Nordslesviger-nes Lovlydighed og Pligttrøskab er

Forsamlingen foran Folkehjem den 17. november 1918 efter Vælgerforeningen for Nordslesvig havde lagt principperne for og udstrækningen af den kommende folkeafstemning. Efter det hektiske møde holdt H.P. Hanssen en tale i den store sal, men da der var kommet så mange, måtte han gentage den på balkonen for de mange som stod i Folkehjems have.



Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie. Peter Clausen.

stærk nok til at staa sin Prøve i de tungeste Tider".¹⁰⁾

Og et par dage senere, da krigen var erklæret:

"Hærens Officerer, som i vid Udstrækning har givet Soldaterne fra Nordslesvig Tillidsposter i Fredstid, vil sikkert ogsaa under Krigen hurtigt lære at sætte Pris paa deres fremragende Egenskaber, deres Ædruelighed, deres Koldblodighed, deres Dygtighed, deres Intelligens, deres Pligtfølelse". (Samme sted).

Ca. 30.000 unge danske mænd fra Sønderjylland (inklusive nærværende forfatters farfar) måtte gå i krig for en nation de ikke ønskede at tilhøre. Ca. 6.000 kom ikke tilbage.

Selvbestemmelse er retfærdighed

Kulturel konsolidering og ret-og-pligt var de to søjler i H.P. Hanssens forsvar for et dansk Nordslesvig. Efter at Tyskland havde tabt Verdenskrigen, følte mange danske i Sønderjylland at de havde ret til løn for deres arbejde og kompensation for deres tab. I denne sidste fase af Hanssens arbejde for at bringe Nordslesvig ind under Danmark anvendte han begrebet selvbestemmelsesret, som fremført af USA's præsident Wilson i 1918. Det flugtede med den linje han havde fulgt siden 1880'erne: Befolkningen i Slesvig havde ret til selv at bestemme hvilket land de ville tilhøre; den aktuelle folkevilje skulle være enerådende, ikke krav bygget på historiske, imperiale eller dynastiske ideer.

I en berømt tale holdt fra Folkehjems balkon i hjembyen Aabenraa den 17. november 1918 henvendte H.P. Hanssen sig til en tætpakket skare af danske. Han beskrev den nye historiske situation, som han selv hav-

de været en nøgleperson i som dansk repræsentant i Berlin. Tysklands efterkrigsregering havde anerkendt selvbestemmelsesretten; chancen for forening med Danmark var til stede. Hans udfordring i talen, nu hvor det måske var muligt at 'gøre gengæld' mod tyskerne, var at få medhold til den moderate linje: Man skulle ikke prøve, med sejrherrenes hjælp, at få hele Slesvig (ned til Ejderen) 'hjem til Danmark', ej heller Mellemslesvig (ned til Dannevirke), eller Flensborg (alle disse havde klart tysk flertal).

"Der er gaaet halvfemte Aar, siden jeg paa Aarsmødet i Haderslev sidst talte til mine Vælgere og Meningsfæller paa et offentligt Møde". Sådan begynder talen, i højtidsfuldt sprog ('halvfemte'), med mindelser om Lincolns Gettysburg-tale (1863); også han hidkaldte historiens vingesus med den antikverede vending "Four score and seven years ago". "Henvend 30.000 Nordslesvigere drog ud. Over 6.000 af dem er blevne derude". Bemærk den underdrevne udtryksform: De blev derude = de faldt. Tonen er, modsat Hygum-talen, præget af patos og alvorlig eftertanke. Det er tankevækkende at se på billedet af tilhørerne foran Folkehjem under talen. De er alvorlige, tunge, afventende. Ibsens 'Terje Vigen' citeres: "Stort har jeg mistet, men stort jeg fik / Og saa faar Du ha' Tak da Gud!" Den der har mistet og fået stort, er hverken i jublende eller krævende humør.

H.P. Hanssen slutter talen med at minde om den tidligere danske landdagsmand fra Aabenraa, I.P. Junggreen: "der var et Ord, som han aldrig blev træt af at foreholde vore Modstandere. Det var det gamle Bibelord: Hvad du vil, at Andre ikke skal gøre imod

Foto: Privat.



Soldater på vej i Første Verdenskrig for Tyskland. Nogle af dem er danske sønderjyder. Nr. to fra venstre i bageste række er forfatterens farfar, bager Christian Kock, Broager.

Dig, det skal Du heller ikke gøre imod dem! I den Tid, vi nu gaar ind i, vil vi faa Lejlighed til at vise, at vi ogsaa anerkender dette Ord som forpligtende for os. Og jeg er overbevist om, at vi vil kunne bestaa denne Prøve”.

Her citeres, lidt omskrevet, ikke bare Junggreen, men Jesus, der i bjergprædikenen siger (Matthæus 7,12): “Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod jer, det skal I ogsaa gøre mod dem”. Bibelordet går ‘begge veje’ - men det gør Hanssens brug af det ogsaa: Det Junggreen sagde imod tyskerne, vender Hanssen rundt og bruger med adresse til dem der vil, at Danmark skal kræve mere end det retmæssigt kan. ‘Ret’ er ogsaa det enstavellesord som, med efterklang, afslutter talen - med Bjørnsons linjer: “Alt, hvad Fædrene har kæmpet / Mødrene har grædt, / Har den Herre stille lempet, / Saa vi vandt vor Ret”.

Sønderjyderne i Nordslesvig påtog sig forpligtelsen til kun at kræve deres ret. Imens blev H.P. Hanssen udsat for heftige anklager om forræderi m.v. fra mange danske, og han havde med sin politik bl.a. Kongen imod sig, der over denne sag fyrede sin regering i påsken 1920. Men H.P. Hanssen fik ret. Folkeafstemningerne blev holdt i to zoner, defineret som han havde ønsket. Det Nordslesvig som han mere eller mindre havde opfundet og forsvaret mod fortyskning, valgte Danmark med stort flertal; den sydlige zone, med Flensborg, valgte med stort flertal Tyskland.

H.P. Hanssen blev tilsidesat ved genforeningsfestlighederne og blev først sent udnævnt til kommandør af Dannebrogordenen - dog ikke af 1. grad! Elefantordenen havde været passende. Han var hovedmanden bag bevarelsen af danskheden i Nordsles-

vig - som nu er den danske landsdel Sønderjylland. Og han styrede den med sit arbejde og sin retorik fri af revanchisme og chauvinisme. Med fodfæste i retfærdighedsbegrebet efter årtier med imperialismen og krig grundlagde han en pragmatisk national sameksistens i en grænseegn der også kunne være forbillede for andre egne af verden. ■

Kilder

Hanssen, H.P.: *Fra Kampaarene I-II*. København 1927-29.

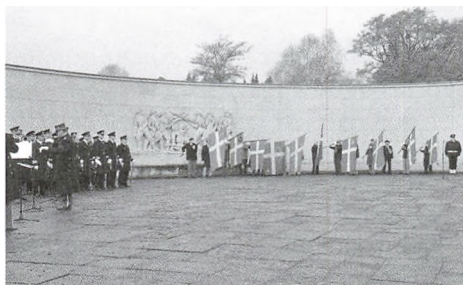
Lauritsen, Peter: *H.P. Hanssen, Nordslesvigs Skaber, I Anledning af 80 Aarsdagen for hans Fødsel, 21-2-1942*. København 1945.

Knudsen, Ole, Anne-Marie Christensen og Elise H. Nørholm (red.): *Læsebogen*.

Danske forfatteres yndlingslæsning 2. København 1997.

Noter

- 1) Om Udsigterne for den danske Sag, 1906. I: Hanssen, H.P. (1927-29) bd. I, side 241.
- 2) Har vi Tid til at vente?, 1892. I: Hanssen, H.P. (1927-29) bd. I, side 33.
- 3) Samme, side 34.
- 4) Tilstandene i Nordslesvig, 1909. I: Hanssen, H.P. (1927-29) bd. I, side 261.
- 5) Vor nationale Stilling i Mellemslesvig, 1887. I: Hanssen, H.P. (1927-29) bd. I, side 12.
- 6) Citeret fra hjemmesiden: <http://www.graenseforeningen.dk/leksikon/y/all/4630>.
- 7) Vor Politik, 1906. I: Hanssen, H.P. (1927-29) bd. II, side 75.
- 8) Samme, side 77.
- 9) Samme, side 78.
- 10) Citeret efter Peter Lauritsen (1945), side 162.



Navneforbistring

I forrige nummer af Sønderjysk Månedsskrift bragte vi artiklen 'Marselisborg-monumentet'. Ved en fejl skrev vi Inger Burchard som forfatter. Det skal rettelig være Inger Buchard. Vi beklager fejlen. Redaktionen.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Undervisningsministeriet opfatter stadig Duborg-Skolen og A.P. Møller Skolen som tyske gymnasier. Imens diskuterer det tyske mindretal, om vandrerhjemmet på Knivsbjerg fortsat skal være opkaldte efter Julius Langbehn. Dette og andre emner i Grænselandet i oktober kvartal bliver her kommenteret af H.E. Sørensen.

Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens holdning og udtrykker ikke nødvendigvis Historisk Samfunds holdninger.

Dobbelt statsborgerskab

FOLKETINGET VEDTOG kort før jul loven om dobbelt statsborgerskab, hvilket betyder, at en dansker, der bor i et andet land, vil kunne blive statsborger i dette land uden at miste sit danske statsborgerskab. Derved vil bl.a. ca. 4.500 danske i Sydslesvig kunne få både dansk og tysk pas samt stemmeret i det land, hvor de bor. Men sydslesvigere, der bor i Danmark, vil endnu ikke have samme ret, hvilket lyder ret absurd. Men det problem arbejder man på at løse (Fl.A., 19/12).

Det er forståeligt, at denne lov glæder de mennesker, som gerne vil have fulde borgerrettigheder i det land, de er flyttet til, uden at skulle opgive deres danske statsborgerskab. Og i de fleste tilfælde vil det næppe volde problemer. Men dobbelt statsborgerskab kan udnyttes, for ikke at sige misbruges. Der har således været eksempler på personer med to pas, som

har foretaget ulovligheder i det ene land og derefter søgt ly i det andet, hvorfra man ikke udleverer egne statsborgere til retsforfølgelse i "andre lande". Andre vil på kreativ vis forstå at udnytte bl.a. landenes forskellige skatte- og sociallove.

Eksamenskarakterer

Når statsborgerskabsproblemet således lod sig løse, kan det undre, at den danske regering med tilhørende administration endnu ikke har kunnet finde en fremgangsmåde, hvorved de karakterer, der gives ved studentereksamen fra de to danske gymnasier i Sydslesvig, Duborg-Skolen og A.P. Møller Skolen, kan harmoniseres med danske karakterer. Det skulle vel egentlig være relativt enkelt at finde en beregningsnøgle. Det har hidtil ikke været noget problem. Men det er nok heller ikke der, problemet i første række ligger. Ifølge undervisningsminister Christine Antorini og forskningsminister Sofie Carsten Nielsen er de danske gymnasier i Flensborg og Slesvig 'tyske', og eleverne skal derfor behandles efter samme regler som elever fra tyske gymnasier, uanset at der er tale om en dansk studentereksamen.

Selv om den nye formand for Sydslesvigudvalget, Troels Ravn fra Vejen, sagde, at han ville arbejde for en hurtig løsning på problemet (Fl.A., 25/10), afviste undervisningsministeriets embedsmænd at gøre noget ved sagen. Det kaldte chefredaktør Jørgen Møllekær en "mavepuster" til mind-

Langbehn-Haus på Knivsbjerg, opkaldt efter August Julius Langbehn, der i øjeblikket bliver diskuteret i det tyske mindretal.



Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

retallet og skrev i sin leder: "Det er surt at være dansk sydslesviger lige nu, med sådan en gennemført afvisning af at finde brugbare kompromisser i en overordentlig vigtig problemstilling" (Fl.A., 6/11).

2 - 0 - 4 i Kiel

I foråret revnede SSW's byrådsgruppe i Kiel på grund af interne rivninger, så tommandsfraktionen blev til to løsgængere, og partiet var til grin både indadtil og udadtil. Da mandaterne efter tysk lov tilhører de valgte, Antje Danker og Susanne Swoboda, kunne man ikke bare smide dem ud og finde et par afløserer. Men da to byrådsmedlemmer, Marcel Schmidt og Sven Seele, fra Piratpartiet kort efter forlod dette og meldte sig ind i SSW, lykkedes det for SSW's amtsformand Jette Waldinger-Thiering, der også er medlem af Landdagen, at få samlet troppeperne og dannet en ny byrådsgruppe af de to 'gamle' SSW'ere sammen med de to 'nye' med Schmidt som formand. Derved udgør SSW igen en fraktion med ret til sekretærhjælp m.v. i byrådet i Kiel (Fl.A., 17/10 og 23/12).

Langbehn-Haus

I det tyske mindretal har det været diskuteret, hvorvidt det gamle vandrerrhjem på Knivsbjerg fortsat skal hedde Langbehn-Haus, som det har gjort siden indvielsen i 1931. Hvem han var, var der næppe mange, der vidste, før diskussionen rejste sig. August Julius Langbehn (1851-1907) var søn af rektor på Haderslev Latinskole og skrev 1890 bogen 'Rembrandt als Erzieher', der kom i utroligt mange oplag. Han skriver heri, at "krig og kunst er et græsk, et arisk, et tysk løsen", som Rembrandt har givet billedligt udtryk i maleriet 'Manden med hjelmen'. Derfor regnes han blandt de ypperste germanske kunstnere sammen med bl.a. Shakespeare, Homer, Thorvaldsen og Luther. Salmen "Vor Gud han er så fast en borg" er, skriver Langbehn, "den mest tyske af alle sange, fordi den på det dybeste forener krig og kunst". Ja, han går så vidt som til at erklære, at "det prøjsiske eksercerreglement har lært tyskerne såvel legemligt som åndeligt at gå opret, (...) thi kropslig og åndelig renhed er gensidig betinget: der ville sandsynligvis værre færre socialdemokrater i Tyskland, hvis der var fle-



Det nye mediehus i Aabenraa, der danner rammerne for såvel Der Nordschleswiger som JydskeVestkystens redaktioner, åbnede den 9. november efter længere tids renovering, som gav bygningerne et helt nyt arkitektonisk udtryk.

re badeanstalter"! I bogen findes desuden adskillige antisemitiske ytringer. Jøderne er "gift for det tyske folkelegeme", skriver Langbehn, og "en jøde kan lige så lidt blive en tysker, som en blomme kan blive til et æble". Huset blev betalt af en storkøbmand fra Hamburg, som var særdeles betaget af Langbehn og hans 'lære'.

I en stor artikel (No., 1/11) gjorde Ingrid Brase-Schloe og Kaj Brase opmærksom på Langbehns virke og meninger. "Det er simpelthen uforståeligt, hvis man også fremover vil holde fast i navnet Langbehn-Haus", skrev de og foreslog i stedet, at man opkaldte huset efter professor Jens Jessen, der i 1944 var en af planlæggerne af det mislykkede attentat mod Hitler og kort efter blev henrettet. Andre har foreslået at opkalde det efter Mathias Hansen, som var en af de ledende personer i Haderslevkredsen, der før Befrielsen på det tyske mindretals vegne afgav en loyalitetserklæring over for den danske stat og stiftede en demokratisk baseret mindretalsorganisation. På det seneste har Nis-Edwin List-Petersen foreslået, at man lod huset beholde sit oprin-

delige navn som et historisk erindringssted for nazismens forbrydelser på samme måde, som man vil gøre Neulandhalle i Frisland til et sted for eftertanke.

Samarbejde

Den 9. november blev det fælles Mediehus på Skibbroen i Aabenraa åbnet, hvor de to lokale aviser, JydskeVestkysten og Der Nordschleswiger har hver sin fløj, men med fælles indgang. Det er første gang, dansk og tysk presse har hjemme under samme tag i Sønderjylland, og for blot få år siden ville det have været utænkeligt (JV, No., Fl.A., 10/11). Hvad ville ikke Jessen og Strackerjan have sagt!

I Flensborg har man åbnet et fælleskontor for de europæiske mindretal i en tidligere vinbutik i Nørregade. Præsidenten for Sammenslutningen af europæiske Mindretal, Hans Heinrich Hansen, sagde, at det skulle være "et udstillingsvindue, et samlingssted med konferencelokaler og et dokumentationscenter" for Europas flere hundrede mindretal. Og den slesvig-holstenske regerings mindretalsrådgiver Renate Schack spåede 'kontoret'

en stor fremtid, selv om hun måtte indrømme, at der er "et stykke vej endnu" (Fl.A, 31/10).

På Deutscher Tag i Tinglev vendte formanden for Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN), Hinrich Jürgensen, sig imod "de nationalistiske kræfters fremmarch i Europa" og erindrede om mindretalsorganisationernes kongres sidste sommer: "Mens mindretallene diskuterer fredeligt, om end ofte med dybtgående uenighed, så slås man i Ukraine". Regionsrådsformand Carl Holst tilføjede, at "hvad der i vor landsdel er noget selvfølgelig, er andre steder fjern fremtidsmusik". Derfor "kan vi være stolte af vore mindretal og vor sikre sameksistens". Og borgmester Laurids Rudebeck, Tønder, betonedede, at der ikke blot var tale om et samarbejde mellem mindretal og flertal, men også om samarbejde mellem dansk og tysk hen over grænsen (No., 3/11).

Et konkret eksempel på et udmærket grænseoverskridende samarbejde, der er blevet afbrudt af bureaukrati-

ske årsager, er 'Beredskab uden grænser', dvs. at kommunerne i akutte tilfælde kan tilkalde hjælp fra den anden side grænsen. Formanden for Folketingets landdistriktsudvalg, Hans Chr. Schmidt, Vojens, har kaldt forsvarsminister Nicolai Wammen i samråd, fordi beredskabstjenesten hører under hans ministerium. "Samarbejdet er særdeles fremragende og skal fortsætte. Ellers giver alle de store taler om grænseoverskridende samarbejde ingen mening", siger Schmidt og tilføjer: "Hvis der står jura i vejen, må vi om nødvendigt tilpasse loven, så fornuften kan gendtræde" (JV, 1/10).

Regeringen satses på et mere formaliseret samarbejde hen over grænsen på bl.a. skatte-, erhvervs- og arbejdsmarkedsområdet, bl.a. ved at sikre bedre anerkendelse af uddannelseskompetencer. Dette initiativ hilses velkommen af Flensborgs overborgmester Simon Faber, der ser frem til mere konkrete forslag, for "erkendelsen af, at det tyske marked er vigtigt

Lige inden jul gik Nis-Edwin List-Petersen af som leder af det tyske biblioteksvæsen i Sønderjylland og blev afløst af Claudia Knauer.



Foto: Der Nordschleswiger.

for Danmark, følger præcis den udvikling, som vi har skubbet på i årevis", siger han. I 2013 eksporterede Danmark for 103 mia. kr. til Tyskland og importerede for 113 mia. (JV, 19/11).

I november modtog BDN meddelelse om, at forbundsregeringen i Berlin havde bevilget et ekstra tilskud til mindretallet på 1,15 mio. kr. Det lukkede hullet i 2014-regnskabet, sagde Hinrich Jürgensen, som bebudede, at der ventede forhandlinger forude for at redde 2015-budgettet. Da man ikke har fået en pristalsregulering af tilskuddet gennem mange år, er håbet en fast forhøjelse af beløbet fra Berlin (JV, 19/11).

Mindretallet præsenteret

I efteråret bragte Tv Syd en længere og ganske grundig serie om det danske mindretal, hvor man besøgte forskellige institutioner og talte med sydslesvigere, både valgte repræsentanter og folk 'på gulvet'. Det gav et ganske bredt billede af mindretallet, og serien blev afsluttet med en diskussion i aulaen på A.P. Møller Skolen, hvor udsendelserne blev evalueret. De fleste var tilsyneladende godt tilfredse, både fordi serien kom bredt omkring, og fordi den ikke havde skjult, at ikke alt var lutter idyl (Fl.A., 13/12). Den direkte anledning til serien var sikkert forfatteren Egon Clausens bog 'I grænselandet', der giver et på mange måder kritisk billede af den sydslesvigske danskhed. Det kunne derfor undre, at Clausen ikke var med til den afsluttende debat. Det forklarede han med, at han nok var inviteret, men ikke som paneldeltager. Desuden skulle han selv betale rejse og ophold, og han ville ikke bru-

ge en masse penge for at stille op til "offentlig spanking", som han sagde (Fl.A., 13/12).

1864

Ole Børnedals TV-serie '1864' blev genstand for heftig diskussion såvel i medierne som mand og mand imellem. Alle var dog enige om, at fotograferingen og skuespilpræstationerne var fremragende, men så hørte enigheden også op. Blandt det, der vakte mest røre, var de fortegnede portrætter af navngivne historiske personer og fortolkningen af visse historiske begivenheder samt den noget ejendommelige rolle, soldaten med de okkulte evner spillede i flere afgørende situationer. Heller ikke den meget symbolske klipning mellem fortid og nutid virkede altid lige overbevisende. Men rekonstruktionen af slagscenerne, ikke mindst stormen på Dybbøl, var fremragende. Selve stormen varede ca. lige så længe i filmen, som den gjorde i virkeligheden, og de enkelte episoder virkede troværdige. Og Ottende Brigades modangreb var fantastisk flot fotograferet og virkede særdeles realistisk. Det bliver spændende at se den forkortede udgave som spillefilm.

Arkæologi og museer

I forbindelse med forarbejder til Fernerforbindelsen er der fundet 5000 år gamle fodaftryk på bunden af Østersøen (Kristeligt Dagblad, 7/11). - Nær Urnehoved Tingsted ved Uge har arkæologer fra Museum Sønderjylland udgravet huse og andre bebyggelsesspor fra Middelalderen (JV, 29/10). - Ved de afsluttende udgravninger ved porten i Danevirke har man bl.a. fundet nogle spader, der

har været brugt i forbindelse med anlægget af volden for godt 1000 år siden. "Porten i Dannevirkevolden har stor symbolsk kraft, den forbinder hele Norden med resten af Europa", sagde landråd Wolfgang Bunchmann ved præsentationen af årets udgravningsresultater (Fl.A., 6/11). - Ved Hedeby har der været stabelafløbning af et vikingskib "for første gang i 1000 år", som direktør Claus von Carnap-Bornheim fra Gottorp Slot sagde (No., 31/10). - En optagelse af Hedeby og Danevirke på UNESCOs verdensarvliste synes nært forestående (JV, 16/10).

I Møgeltønder arbejdes der på at få gjort greverne Schacks krypt under kirken med tre sandstensarkofager fra omkring år 1700 tilgængelig for besøgende (JV, 30/10).

På Sønderborg Slot afsløres et stort maleri af Thomas Kluge: '1864', forestillende fire danske soldater ved en symbolsk skakmat i en af skanserne (JV, No., 17/11). Også den tyske maler Christopher Lehmkuhl har malet

et Dybbøl-billede, som vises på Museumsberg i Flensborg (No., 19/11). - Museumsinspektør Inge Adriansen hylides ved sin afsked efter 40 år på Sønderborg Slot (No., JV, 29/11). - Region Syddanmark forærer genstandene fra Psykiatrisk Museum i Augustenborg til museet i Middelfart, men lokale kræfter kæmper for at bevare samlingen i Augustenborg (JV, 10/11). - Et relief af den danske kunstner Jens Galschiøt med motiv fra den danske slavehandel afsløres på Flensborg Søfartsmuseum (Fl.A., 5/12). - Sydbank forærer portrætter af amtmændene Kresten Refslund-Thomsen og Cai Vagn-Hansen, malet af Franciska Clausen og Viggo Kragh-Hansen, til Kunstmuseet Brundlund Slot (No., 3/10). - Historiecenter Dybbøl Banke har med 75.000 gæster i 2014 haft det højeste besøgstal nogensinde (Fl.A., 15/10).

Døde

Forfatteren Ellen Leonhardt, Rømø, tidligere Tønder, 88 år.

Den 17. november fik Sønderborg Slot en ny attraktion, da maleren Thomas Kluges maleri '1864' blev præsenteret for offentligheden. Her ses Thomas Kluge til venstre og til højre modellen Joel Evon Deckers, som optræder ikke mindre end fire gange på maleriet.



Foto: Lene Brunsgård.

Erhvervslivet

Danfoss opjusterer forventningerne til årsresultatet efter et salg i årets første ni måneder på 25.704 mio. kr. og en indtjening på 3.432 mio. kr., en forbedring i indtjeningen på 17 pct. (JV, 29/10). - Frøs Herreds Sparekasse forventer et godt år efter en fordobling af indtjeningen i de første tre kvartaler (JV, 6/11). - Transport- og logistikvirksomheden H.P. Therkelsen har i 2013-14 for tredje år i træk et overskud på over 10 mio. kr. (JV, 12/12). - Logistikfirmaet Frode Laursen køber lagerhaller på 63.000 kvadratmeter i udkanten af Flensborg (F.A., 16/10). - Fuglsang Malteri i Haderslev har investeret 15 mio. kr. i en varmepumpe, som kan halvere virksomhedens gasforbrug. Sidste år produceredes 155.000 tons malt, heraf 46.000 i Haderslev (JV, 7/10). - Danmarks Naturfredningsforening giver grønt lys for etablering af en heliport ved Rømø Havn (JV, 24/12). - De fire sønderjyske kommuner ligger i bunden med hensyn til disponibel indkomst pr. husstand. På landsplan er Tønder på femtepladsen fra neden med en disponibel indkomst på 182.838 kr. Haderslev er nr. 14 med 190.219; Aabenraa nr. 17 med 191.465 og Sønderborg nr. 20 med 192.395 kr. Lavest ligger Langeland med 174.085 og højest Gentofte med 363.825. De 23 højest rangerende kommuner ligger på to nær i omegnen af København. Folk i Sønderjylland tjener således kun halvt så meget, som man gør i Nordsjælland. (Fl.A., 17/12). - Et forslag fra de borgerlige partier om en motorvej gennem Midtjylland fra Aalborg til grænsen vækker begejstring i de sønderjyske kommuner (JV, 29/11).

DAGBOG

11. oktober: Udo Jensen bliver formand for Skoleforeningen i Sydslesvig efter Per Gildberg (Fl.A.).

19. oktober: Bagmandspolitiet rejser sigtelse mod Tønder Banks tidligere direktør Mogens Mortensen for manglende indberetninger til Finansstyrelsen i forbindelse med bankens krak 2012 (JV).

31. oktober: Digteren Jens Rosendal, Ballum, modtager højskolekulturprisen Den gyldne Grundtvig (JV, JT).

3. november: Renoveringen af kirketårnet i Tønder afsluttes (JV).

9. november: Den mangeårige leder af Tønderfestivalen Carsten Panduro modtager Kulturelt Forums Kulturpris, der hermed uddeles for første gang (JV).

11. november: Våbenstilstandsdagen 1918 mindes flere steder i landsdelen (No.).

14. november: 'Æ Rummelpot' udkommer. 5. december modtager fhv. chefredaktør Siegfried Matlok æresrummelpotten (JV, No., Fl.A.).

18. november: Dagen før asylcentret i Toftlund skulle åbne, bliver det frarøvet 25 fjernsyn og seks computere (JV).

21. november: Den sønderjyske kandidat - stegt flæsk med persillesovs - kåres som Danmarks Nationalret (JV).

22. november: 'Sønderjyske Årbøger' præsenteres på Sønderborg Slot (JV, No., Fl.A.).

24. november: Sønderborg Kommunes forslag om udstykning og byggeri tæt på Skanse 10 vækker stærke protester (JV).

30. november: En gård fra 1820 i Forballum brænder, og ejerne, et ægtepar på 84 og 88 år, omkommer. Branden skyldes kortslutning (JV).



Foto: Hans Christian Gabelgaard.

Statistisk skal man være ekstrem uheldig for at blive ramt af et lyn, men det var godt 25 bramgæs, da de fløj ind i et uvejr ved Lydersholm. Her ses driftsleder Frank Berndt og Brian Rostgaard sammen med de uheldige gæs.

1. december: Ved Danish Music Award's prisuddeling på Jazzhouse i København kåres Hage's Musik Pub i Tønder til årets spillested, og Carsten Panduro modtager Folk Danmarks særpris (JV). Samtidig kan Tønderfestivalen 2014 konstatere, at årets overskud er på næsten 4 mio. kr. (JV). To uger senere bevilger A.P. Møllers fond 250.000 kr. til renovering af Hage's (JV, 15/12).

Den 34-årige gymnasielærer Bjørn Frank Jensen fra Tønder, der er idømt 12 års fængsel for drab, anker for frifindelse (JV).

5. december: På Bruun Rasmussens Kunstauktioner i København opnår møbler, tegnet af Hans J. Wegener, født i Tønder, en samlet pris på 7.066.000 kr. (JV).

8. december: I forbindelse med Koncen-

trationslejrrmonumentet i Svesing ved Husum skal der indrettes et udstillings- og informationscenter (No.).

12. december: Under et storm- og tordenvejr faldt ca. 25 døde bramgæs ned ved en ejendom i Lydersholm (JV).

17. december: Sundhedshuset i Skærbæk indvies af regionsrådsformand Carl Holst og borgmester Laurids Rudebeck (JV).

18. december: Lederen af det tyske biblioteksvæsen i Sønderjylland, Nis-Edwin List-Petersen, afløses af Claudia Knauer (No). ■

Forkortelser

Fl.A.: Flensborg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Gråsten

'Gråsten. En kommune under forandring 1970-2006'. Historisk Forening for Graasten By og Egn, 2013. 264 sider, ill. Pris: 250 kr.

Som opfølgning på Poul Andersens fortrinlige sognehistorie fra 1986: 'Gråsten - Et slot og et sogn' har Historisk Forening for Graasten By og Egn med denne udgivelse valgt at følge sognets, nu primærkommunens, historie til ende med en beskrivelse af udviklingen mellem de to kommunalreformer 1970 og 2006, hvor sidstnævnte beseglede kommunens selvstændige eksistens.

Lad det være sagt med det samme: Det er på mange måder lykkedes godt og ofte med et udsyn ud over den fastlagte periode og den geografiske afgrænsning.

Bogen starter med et afsnit om befolkningsudvikling og topografi, hvor dels de lange linjer i udviklingen trækkes op, dels den lokale udvikling frem til 2013.

Derefter følger et stort afsnit om erhvervslivet, hvor groft sagt alle aspekter af emnet bliver berørt. Skovene rundt om Gråsten, karpedambrug, landbruget, handel og håndværk i Gråsten og Adsbøl, i Alnor og Trappen, i Rinkenæs, Kværs og Tørsbøl. Den industrielle udvikling bliver behandlet i et større afsnit, ligesom der er et afsnit om den lokale avisrig, der rasede i perioden, og om turisme, hoteller og restauranter i kommunen. Nogle afsnit forekommer en smule opremsende, andre lidt snævre i synet, andre igen entusiastiske og spændende. Specielt havde jeg stor fornøjelse af den historiske beretning om landbrugets udvikling i Gråsten, hvor ikke mindst faktaboksene gav stof til eftertanke. F.eks. var der i 1950'erne 128 mælkeproducenter i området. Nu, i 2013, blot seks!

Tredje hovedafsnit vedrører politik og administration. Atter startes der med et generelt, perspektiverende afsnit om udviklingen fra sognekommune til storkommune. Derefter følger afsnit om kommunalpolitik, skolevæsen, daginstitutioner, de tekniske installationer, jernbanestrækningen, de statslige institutioner, kirkelivet og sundhedssektoren. Gedigne afsnit, men nok ofte mere beskrivende end analyserende, hvad i sig selv heller

ikke er så mærkeligt, da byrådsarbejde sjældent er den store ideologiske slagmark.

Sidste og fjerde hovedafsnit omhandler kulturen i Gråsten, hvor særligt foreningslivet i Gråsten og omegn beskrives indgående, herunder sportsforeninger, de frivillige brandværn, ringridninger og teaterlivet. Et afsnit er helliget slottet og parken, hvor der særligt lægges vægt på kongefamiliens betydning. Der er også et afsnit om biblioteksvæsenet, arkæologien og - som den naturligste rosin i pølseenden - Historisk Forening for Graasten By og Egn og Gråsten lokalhistoriske arkiv.

Bogen er skrevet af både professionelle historikere, aktører fra perioden og lokalhistorikere. Hver fugl synger som bekendt med sit næb, og hver forfatter skriver på sin måde (26 forfattere!). Og det er nok også på godt og ondt en af bogens charmer. Nogle artikler er perspektiverende, andre nærmest partindlæg eller samtidsvidner og andre igen klassiske lokalhistoriske fremstillinger med mange faktuelle oplysninger om adresser og beboere. På den måde bliver bogen ikke kedelig eller monoton.

Alt i alt en bog, der favner bredt om Gråsten, men som nok særlig henvender sig til den lokalkendte eller interesserede. For dem vil bogen være en guldgrube af oplysninger. Lidt kækt kan man fristes til at kalde den for et leksikon over Gråsten i nyere tid.

Leif Hansen Nielsen

Oldemorstof

Mikkel Leth Jespersen og Bjørn Poulsen: 'Oldemorstof og dens omverden på reformationstiden - omkring et nyopdukket frigårdsprivilegium'. Museum Sønderjylland - Oldemorstof, Aabenraa 2013. 68 sider, ill. Pris: 100 kr.

Oldemorstof i Bov Sogn er en af de mange såkaldte frigårde, som Sønderjylland er så rig på, dvs. gårde, der var fritaget for visse skatter og afgifter og diverse andre forpligtelser. Beviset på frihederne og gårdens status fremgik af et såkaldt privilegiebrev, udstedt af fyrsten - oftest som tak for udførte tjenester, eller som en ren og skær gunstbevisning. Et sådant brev

fra 1528 for Oldemorstof er for nylig blevet afleveret til gården, der i vore dage er en afdeling af Museum Sønderjylland.

Dette er baggrunden for udgivelsen af denne lille bog, og tanken er vel, at den primært skal sælges i Museum Sønderjyllands forskellige afdelinger til besøgende, der gerne vil vide lidt mere. Og til dette formål er bogen fortræffelig. I et almindeligt, flydende, letforståeligt sprog fortæller den om de to brødre, der fik privilegiebrevet i 1528, og om de ting, der foregik i deres omverden, de mange forandringer, de var vidne til, f.eks. inden for religion og forholdet til den danske konge. Forfatterne forsøger til stadighed at sætte sig i brødrenes sted og forestille sig, hvad de har tænkt, og hvad de har diskuteret på gården om begivenhederne i nærmiljøet - et glimrende pædagogisk princip. Kun i afsnittet om amtmanden Wolf Pogwisch fortaber forfatterne sig i rigeligt mange detaljer om det slesvig-holstenske ridder-skab, så man glemmer Oldemorstof.

I forbindelse med afsnittet om slægten på gården synes jeg som slægts- og personalhistoriker, at det ville have været rart med et bilag i form af en oversigtstavle over de ret komplicerede slægtsforhold på Oldemorstof, med de stadige delinger og sammenlægninger.

Dette er dog en detalje i forhold til, at der her er tale om en lækker lille bog, meget velskrevet og inspirerende at læse. Yderligere får man en række gode og meget varierede illustrationer fra Oldemorstof og dens omverden, dokumentgengivelser o.m.a. En fin udgivelse.

Svend Jacobsen

Brevveksling under Treårskrigen

Mikael Kristian Hansen (udg.): 'Breve fra et grænseland'. Teatermuseet i Hofteatret, København 2013. 255 sider, ill. Pris: 150 kr.

'Breve fra et grænseland' rummer brevvekslingen mellem skuespiller Johan Daniel Bauer i København og hans søn August Fridolin, der var soldat i den danske hær i årene 1849-50. Brevene dukkede op ved et tilfælde i Teatermuseet i Hofteatret, hvor de forefandt i form af en indbundet afskrift.

Udgavens værdi består navnlig i brevenes mængde og gengivelsen af dem begge veje, hvorved ikke alene forholdene på krigsskuepladsen i Slesvig, men også på hjemmefronten i det fjerne København belyses ganske tæt. Eftersom August Fridolin Bauer havde held til at opnå en post som skriver ved bataljonen og dermed aldrig rigtig kom i ilden, følger brevsamlingen ikke væsentligt nyt til vor viden om krigens skelsættende begivenheder, bortset fra en ganske intens skildring af slaget ved Isted. Derimod giver den et formentlig ganske realistisk billede af soldatens liv i de lange venteperioder under våbenhvilen på Als og imellem slagene. Vi får også et syn på datidens Slesvig og slesvigere, set gennem københavnske briller. Og et indtryk af, at 'ånden fra 1848' ofte trådte i baggrunden til fordel for nøgterne overvejelser om at undgå krigstjenesten, i hvert fald dennes mere barske sider.

Bogen repræsenterer et gedigent udgiverarbejde fra Mikael Kristian Hansens side. Indledningen skildrer familien Bauer, brevsamlingens historie og væsentligste indhold, Treårskrigen gang m.m. grundigt uden at slippe luften ud af brevene. Både indledningen og brevene er forsynet med oplysende fodnoter, såvel af personalhistorisk som historisk karakter. Læsningen forekommer solid, men med et mindre antal fejlslagninger, som den lokalkendte falder over. Formentlig er det fejlslagninger begået af den person, som i sin tid afskrev brevene. For eksempel findes der intet 'Steppinge' på Als; det skal snarere være Ketting eller Stevning. Den lange gade i Slesvig by hedder ikke Kollfuss, men Lollfuss, og landsbyen længere syd på ikke Orschlag, men Owschlag. Den svenske general under våbenhvilen 1849/50 hed tilsvarende ikke Malmberg, men Malmborg. Endelig tolkes ordet 'Bauernvagten' som en borgervagt; det skal snarere tydes som 'Bauernvogt', dvs. bondefoged, hvilket også giver bedre mening i sammenhængen. Disse småfejl skal dog ikke sløre billedet af en indholdsmæssigt vellykket og dertil smuk bogudgivelse.

Hans Schultz Hansen

9. april 1940 i Haderslev ... Af Lennart S. Madsen

Kl. 4.10 OM MORGENEN den 9. april 1940 talte lederen af grænsendarmeriet i Kruså i telefon med vagten på Søgårdlejren. Mens han talte, kom de tyske tropper over grænsen. Han nåede at kravle under bordet og slå alarm, inden telefonen blev afbrudt. I løbet af ganske få minutter angreb tyske styrker en lang række strategiske punkter over hele landet, og da regeringen, værnscheferne og kongen kl. 5.50 på Amalienborg traf beslutningen om, at der ikke skulle kæmpes, lød der skudsalver på Amalienborg Slotsplads. Den ordre tog næsten to timer om at nå styrkerne i Sønderjylland, idet tyskerne bl.a. havde afbrudt telefonnettet ved Lillebæltsbroen.

Allerede fem minutter efter at de tyske tropper havde overskredet grænsen, blev garnisonen i Haderslev alarmeret, og man fik vækket soldaterne. I minutterne op til kl. 5 blev adskillige større og mindre grupper soldater sendt af sted fra kasernen.

Oberst Hartz, den øverstbefalende på Haderslev Kaserne, valgte at forsvare byen, som han bedst kunne med de våben, han havde til rådighed. En kanon og et maskingevær ved Ribe Landevej overfor Bispegården, en kanon og en morter på Damhalvøen, samt de to stærkere befæstninger ved broerne over Møllestrømmen. På Sønderbro

stod kornet Vesterby med en fodfolkskanon på Hertug Hans Gade. Desuden var der placeret adskillige maskinkanoner og rekylgéværer i møllebygningen samt bag en mergelvognsspærring tværs over Sønderbro. Hertug Hans broen var spærret af en masse tømmer, og her placeredes to maskinkanoner, flere maskin- og rekylgéværer samt et par morterer. Rundt omkring i byen var andre soldater placeret. Lidt over kl. 6 var garnisonen i Haderslev klar til at møde de fremstormende tyske tropper. Kort før kl. 7 kørte de flygtende tropper fra Søgårdlejren igennem spærringen ved Møllestrømmen, og de første tyske kampvogne rullede ned ad Aabenraavej kl. 7.10.

Fodfolkskanonen åbnede straks ild, og ramte tre tyske tanks, inden de fire mand ved kanonen alle var ramt og måtte opgive. Dernæst kom styrkerne bag tipvognene under beskydning. De besvarede ilden, men kl. 7.20 blev kampen opgivet. Regeringens ordre om at indstille kampen var nu langt om længe nået til Haderslev. Det tog dog endnu 25 minutter, før kampene i Haderslev endelig ophørte. Da var fire danske soldater og tre civile afgået ved døden.

I anledning af 75-året for besættelsen af Danmark har en ny film om begivenhederne premiere i Haderslev den 12. marts, og Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev og Historisk Arkiv for Haderslev Kommune viser i tiden 12. marts til 17. maj på museet en udstilling om dagens begivenheder i Haderslev. ☐

Fodfolkskanonen på hjørnet af Hertug Hans Gade og Aabenraavej. To af de fem soldater døde under kampen.



Arkæologi Haderslev
 12. mar. - 17. maj 'Det sidste skud' - En udstilling om den 9. april 1940 i ord, billeder og genstande.

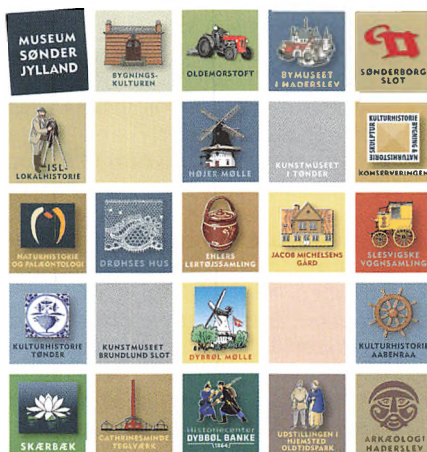
Kulturhistorie Aabenraa
 19. apr. - 31. maj 'Store hænder bygger små skibe' - Modelskibs-udstilling.

Kunstmuseet Brundlund Slot
 28. mar. - 13. sep. 'Nolde, Eckersberg og Clausen - alt du skal vide om sønderjysk kunst'

Sønderborg Slot
 Fra 18. nov. 2014 Thomas Kluge: 'Dybbøl 1864' - Et nyt stort historiemaleri med en scene fra 1864-krigen, der udspiller sig i det nutidige kulturlandskab i Skanse 8 på Dybbøl.

Kulturhistorie Tønder
 Indtil 6. apr. 'Troens landskab' - religion i Vestslesvig før og nu.

Kunstmuseet i Tønder
 24. jan. - 12. apr. 'Gerhard Henning og den kvindelige form'.
 24. jan. - 12. apr. 'Ian McKeever. Hours of Darkness. Hours of Light'.
 9. maj - 18. okt. 'Surrealisme og surrealitet' - Fællestitel for tre udstillinger: Egoid, Teater og Enigma.



Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 75

To sønderjyske rederier

Bent Mikkelsen: 'Danske Rederier. Danish Shipping Companies. Volume 14'. Forlaget Betty Nordgas, Ringkøbing 2013. 244 sider, ill. Pris: 350 kr.

Som det fremgår af titlen, er der tale om 14. bind i en skrifterække, hvori forfatteren behandler danske rederier på dansk med tilhørende engelsk oversættelse. Dette bind er interessant for sønderjyske forhold, fordi to af de tre rederier, der indgår i bindet, er sønderjyske; det i Aabenraa fødte Rhederei M. Jebsen og det i Årøund forankrede Hans Petersen. Det tredje, Ejnar Laurits Christensen, som var hjemmehørende i Løgstør, skal ikke omtales yderligere her.

Ud over at begge rederier hørte til i Sønderjylland, havde Jebsen og Petersen også det fællestræk, at de havde skibe i fjerne farvande. Men så hører lighederne op. Jebsen - der eksisterer endnu som virksomhed, men uden rederi - har rødder tilbage i 1800-tallet og er blevet videreført af generation efter generation med sine primære aktiviteter i Kina. Rederiet Hans Petersen opstod i 1959 og gik konkurs 1985. Rhederei M. Jebsen var i perioder stort og indgik i en større virksomhedsstruktur med flere andre aktiviteter, mens Hans Petersen var forholdsvis småt og primært beskæftiget i Europa.

Ser vi på Bent Mikkelsens beskrivelse af de to rederier, så har fremstillingen af Jebsen sin styrke i, at læseren på forholdsvis få sider får beskrevet hele rederiets udvikling fra grundlæggelsen i 1878 til afviklingen i 1979. Teksten er efterfulgt af en komplet skibsliste og er illustreret med mange billeder. Vil man i dybden med Jebsen findes der dog andre værker, først og fremmest den tyske historiker Bert Beckers biografi fra 2012 af stifteren Michael Jebsen (1835-1899).

Mere værdifuld er beskrivelsen af Hans Petersen, som blandt andet er baseret på samtaler med rederens enke og et par af rederiets kaptajner. Hvis ikke Bent Mikkelsen havde indsamlet disse oplysninger om det lille rederi, var det formentlig gået i glemmebogen. Nu har vi denne lille fine

skildring med tilhørende skibsliste og fotografier, som fortæller et lille men væsentligt kapitel af Sønderjyllands nyere søfartshistorie. For læsere med interesse for Aabenraa-søfarten, er det endvidere interessant, at Hans Petersen havde et nært samarbejde med grundlæggeren af Aabenraa Værft, Albert Petersen.

Mikkel Leth Jespersen

Havet i leret

Flemming Roth: 'Havet i leret', Årbog for Museum Sønderjylland 2013. 55 sider, ill. Pris: 150 kr.

Gram Lergrav er en af Danmarks mest spændende fossil lokaliteter, da det mørke ler gemmer på resterne fra et ca. 10 millioner år gammelt hav fra den geologiske tidsperiode, der hedder Miocæn tiden. Gennem tiden er der fundet rigtig mange flotte og vigtige fossiler dernede, først under lergravningen, da graven var aktiv, og senere gennem Museum Sønderjyllands undersøgelser og af heldige fossiljægere.

Med udgivelsen af 'Havet i leret' er der nu endelig kommet en bog, som giver et flot og overskueligt overblik over dette spændende kapitel i Sønderjyllands fjerne fortid, hvor hvaler og sæler svømmede rundt i et lavt lunt hav, hvor Gram ligger i dag. Bogen starter med en kort introduktion til lergravens historie og den geologiske fortid, hvor det meste af Sønderjylland var dækket af et lavvandet havområde. Dernæst gennemgår den de forskellige dyregrupper, man kan finde som fossiler i lergraven, og slutter af med historien om det nye museum, der er bygget ved siden af lergraven.

Vil man, efter at have læst bogen, vide mere om livet i det forhistoriske hav, så er der referencer til en række af de vigtigste videnskabelige afhandlinger, så man kan dykke endnu dybere ned i fortiden.

Bogen er på 55 sider, og pladsen deles ligeligt mellem let tilgængelig og informativ tekst og flotte fotos og illustrationer. Alt i alt er 'Havet i leret' en rigtig flot og veludført bog, der bør ligge på kaffeborde hos enhver med den mindste smule naturhistoriske interesse. *Jesper Millem*

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED



- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Vaterländisches Lesebuch

Af Kim Furdal

ME^D INDLEMMELSEN af hertugdømmerne i Preussen blev Slesvig-Holsten omfattet af først den preussiske skolelovgivning fra 1854 og fra 1872 af den nye tyske skolelov, der bl.a. gav større spillerum for historie, geografi og naturvidenskab.

Med skoleforordningerne fra 1854 blev læsebogen helt central i undervisningen. For de mange enklassede skoler blev den skolebogen foruden Biblen (ABC-bog) og Luthers lille Katekismus. I den forstand blev læsebogen elevernes leksikon med al den viden, som de preussiske myndigheder mente, var nødvendig og tilstrækkelig for, at eleverne kunne klare sig i livet.

Læsebogen bestod af hundredvis af små læsestykker hentet fra den tyske litteratur suppleret med småstykker om emner inden for historie, geografi og naturvidenskab. Teksterne løftede næppe elevernes viden væsentligt, hvilket har fået en tysk skolehistoriker til at kalde læsebogen for en brokkasse af småstykker fra den tyske litteratur. En af de læsebøger, som fik størst betydning i Nordslesvig, var Keck og Johansens 'Vaterländisches Lesebuch', der udkom i Slesvig første gang i 1868. Forklaringen på succesen er formentlig, at bogen var lærebog på Tønder Seminarium.

På forsiden slår guds engel sine beskyttende vinger ud over to flittige idealbørn og ordene 'Bete und arbeite' og slår dermed de centrale temaer an. Bogen skulle skabe gudfrygtige og arbejdssomme borgere. Det understreges også på første side med digtet 'Alles mit Gott'.

Et helt centralt element i den preussiske og siden tyske skolepolitik var at

skabe borgere i den nye nationalstat og undgå kræfter, som trak i retning af partikularisme, dvs. opsplittning af riget. Det fremgår med al tydelighed, når man læser førsteudgaven fra 1868. På de 456 sider med ikke mindre end 421 småstykker finder man stort set intet om Slesvig-Holsten, selv om bogen primært henvendte sig til eleverne her.

Ifølge udgiverne blev førsteudgaven en bragende succes med 16.000 solgte eksemplarer. Intet under, at de forsøgte sig med en ny udgave i 1871 med 439 småstykker. Ikke desto mindre blev førsteudgaven genstand for kritik fra især kirkelige kredse. Den væsentligste kritik var dog nok en anden, for i andenudgaven fra 1871 finder man bagerst i bogen et tillæg på 56 sider med titlen 'Aus der Heimatkunde' og en selvstændig indholdsfortegnelse. Fordelt på 32 småstykker fik eleverne her små fortællinger om Slesvig-Holstens historie, geografi og plattysk. Med den slesvig-holstenske hymne Schleswig-Holstein Meerumschlungen som første tekst er tilgangen til stoffet også slået an. Det har formentlig været for meget for mange forældre, lærere og elever at se deres hjemstavn fuldstændig forsvinde i det preussiske kongerige.

Med sin placering var tillægget ikke tiltænkt en central placering i undervisningen om nogen overhovedet. Men den imødekommelse, som tillægget var udtryk for, slår nogle strenge an om hjemstavns betydning, der kom til at spille en langt mere central rolle i den hjemstavnsbølge, som omkring 1900 slog ind over skolevæsenet og andre områder i det tyske samfundsliv. ■